

HUHÁK HELÉNA

Népnevelők a Rákosi-korszakban. „Ahol a kommunisták elalszanak, ott az ellenség dolgozik”

Bevezetés

Munkám célja a Rákosi-korszakban működő népnevelő-hálózat kialakulásának, felépítésének és működésének vizsgálata. Igyekszem vázolni, milyen helyet foglaltak el a népnevelők a Magyar Dolgozók Pártja propagandaszervezetében, és milyen szerepet tölthettek be egy-egy város, falu, üzem életében. Kitérek arra is, mely társadalmi rétegekből kerültek ki a felvilágosításért felelős káderek, a párt milyen elvárásokat fogalmazott meg velük szemben, hogyan képezte ki őket, milyen feladatokat osztott ki rájuk, és milyen módszerekkel, eszközökkel hajtatta végre azokat.

Az 1940-es évek végétől a népnevelők a dolgozók mindennapjainak részeseivé váltak, jelen voltak a munkahelyen, a boltban, a kocsmában, a szálláson, de még az otthonokban is. A munkaidő alatt, előtte és utána, az ebédszünetben, az ünnepeken és a szabadnapokon is zajlott a felvilágosítás, a párt határozatainak végrehajtására irányuló meggyőzés. Folyt a hétköznapiak erőteljes átpolitizálása; úgy is fogalmazhatunk, hogy a politikai diktatúra társadalmazása.¹ Az agitációt végző pártmunkások mögött több alkalommal újragondolt, sokféle funkcióval bíró és megannyi szerepkört felölelő hálózat épült ki. A struktúrában a népnevelők fontos szerepet tölthettek be, hiszen ők érintkez-

¹ Ö. Kovács József: A paraszti társadalom felszámolása a kommunista diktatúrában. A vidéki Magyarország politikai társadalomtörténete 1945–1965. *Korall*, 2012. 15.

tek közvetlenül a lakossággal. Tőlük várták el, hogy mozgósítsanak, hiteles képet fessenek a közhangulatról, ellenőrizzék a munkavégzést és jelentsék a reakció aknamunkáját. Vajon be tudták tölteni ezt a szerepet? Erre is igyekszem választ találni.

A forrásokból kiolvasható, milyen volt az a szovjet mintára kidolgozott propagandatevékenység, amelyet a pártvezérek meg szerettek volna valósítani, s a jelentések, beszámolók arra is következtetni engednek, hogy mit és milyen módon sikerült ebből átültetni a gyakorlatba. Nem térek ki azonban a sajtó- és a kultúragitációra, mivel e két terület, komplexitása miatt, önálló kutatást igényelne. A vizsgált időszak: 1948–1953.

Az agitáció és propaganda témakörében eddig nem született egyetlen átfogó monográfia, illetve tanulmány sem, a népnevelők működése pedig a kutatás szempontjából még inkább fehér foltnak számít. A levéltári források szerencsére bőségesek. Az Agitációs és Propaganda Osztály, az Agitációs és Propaganda Bizottság, illetve a többi központi pártszerv vonatkozó iratanyaga mellett a múzeumi gyűjteményekben, az aprónyomtatvány- és plakáttárakban is érdemes szemügyre venni a fellelhető propagandaanyagokat, broszúrákat. Ezek együttes vizsgálatával szeretném megvilágítani a népnevelőknek, az állam- és pártapparátus nagyszámú munkatársainak tevékenységét, amely nagyban meghatározta a lakosság mindennapjait. A téma feltérképezése fontos lehet ahhoz, hogy jobban megértjük a Rákosi Mátyás nevével fémjelzett diktatórikus hatalom természetrajzát, a kommunista párt társadalompolitikáját és a lakosságtól elvárt magatartást.

A népnevelés ideológiája

A bolsevik ideológiában a társadalommal való kontaktus központi jelentőségű. Lenin nemcsak a párt, hanem az egész ország fejlődését tette függővé attól, hogy az „élcsapat” képes-e a népnevelők segítségével maga mellé állítani a lakosságot.²

² „A minden oldalról vezetett politikai agitáció lényegében az a gyűjtőpont, melyben a proletariátus politikai nevelésének életbevágó érdekei egybeesnek az egész társadalmi fejlődés és az egész nép – értve a demokratikus elemait –

Sztálin megfogalmazásában a kommunisták ugyancsak azért erősek és legyőzhetetlenek, mert állandó és intenzív kapcsolatot tartanak a tömegekkel.³ Ennek fontosságát az ideológusok nem győzték hangsúlyozni. Az elméleti és gyakorlati alapvetés egyebek között a „propaganda atyjaként” is emlegetett Mihail Ivanovics Kalinyin nevéhez fűződik, aki a Szovjetunióban az első népnevelő- és agitátorgárdákat indította útnak, és vértette fel a kellő ismeretekkel.⁴

Magyarországon a szovjet minta alapján kidolgozott ideológiai háttérrel a Magyar Dolgozók Pártja vezető politikusainak beszédei, cikkei közvetítették. Az MDP fő ideológusa, Révai József, az agitációt a népet a párttal összekötő hídaként írta le, amely egyben kétirányú kommunikációs csatornaként is funkcionál. Az egyik legfontosabb eszköz ez arra, hogy a párt tudja, mi megy végbe a lakosság körében, és fordítva, hogy a nép megtudja, mit és miért akar a párt.⁵ Az persze már más kérdés, hogy mennyi és milyen szűrők iktatódtak be ezen a csatornán. A tömegekhez eljuttatott információt aprólékosan és részletesen szabályozták, ami pedig a népnevelőkön keresztül eljutott a párthoz, az is gyakran meglehetősen távol állt a valós viszonyoktól.

A politikai felvilágosítás, mivel a szocializmus ügyét gördítette előre, sosem állhatott le. Elhanyagolása a legsúlyosabb bűnök közé tartozott: „Az a funkcionárius, aki úgy gondolkozik, hogy nem kell a tömegek meggyőzésére gondot fordítani, mert úgyis mellettünk vannak, le fog maradni a tömegek hangulata és magatartása mögött (pl. a fegyelem kérdésében láttuk ezt), vagy azt fogja tapasztalni, hogy a tömegek között folyik politi-

életbevágó érdekeivel.” (K. KALASNYIKOV: *A bolsevik agitáció alapvonalai*. Szikra, Budapest, 1950. 7–9.)

³ *Útmutató az agitáció elvi és módszertani irányításához: alapszervi titkárok - népnevelő csoportok részére*. MDP, Szolnok, 1953. 7.

⁴ Mihail Ivanovics KALINYIN: *A propaganda és az agitáció kérdéseiről*. 4 előadás. Szikra, Budapest, 1949.

⁵ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) M-KS 276. f. 108. cs. 55. ö. e. Agitációnk új feladatai. Révai József előadása 1949. január hó 24-én. 3.

kai munka, csak nem a miénk, hanem az ellensége.”⁶ Mivel az volt a cél, hogy a párt mögé a társadalom minél nagyobb része sorakozzon fel, Révai a népnevelői munka igazi értékét a párt számára még meg nem nyert személyek elérésében látta. A jó népnevelő nem elégedhetett meg a „krém”, a felvilágosított rétegek még felvilágosodottabbá tételével. Le kellett ereszkednie a „mélybe”, azaz az elmaradott csoportok közé is, és felszámolnia az ellenséges ideológiák befolyását.⁷

A társadalom bizalmát és támogatását élvező párt illuzórikus képzetébe szervesen beleilleszkedett a népnevelő, aki a lakosságot tájékoztató, ugyanakkor irányító, nyomásgyakorló és ellenőrző gépezetben a hierarchia legalsó fokán állt. A propaganda-láncolatban a reakció elleni harcról neki kellett a leg-tájékozottabbnak lennie, rá várt a megelőzés és a leleplezés feladata is.⁸ Minden, a termelést akadályozó jelenség mögött az ellenség keze nyomát kellett keresni, az ellenség pedig csak az éberség lanyhulásával tudott érvényesülni, tehát a népnevelők figyelmetlenségéből, gondatlanságából adódóan. Ha viszont jól dolgozott a népnevelő, akkor nőtt a termelés, javult a közhangulat. A kommunista ideológiában ilyen egyszerű volt a képlet.⁹

Az viszont már korántsem egyértelmű – még a főideológusok beszédeiben, cikkeiben sem –, hogy éppen mikor és kire hasz-

⁶ Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL) VI/991. f. Horváth Márton személyi gyűjtemény 46. ó. e. Pártunk felvilágosító munkája a tömegek között. 1952. június 3. 3.

⁷ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 55. ó. e. Agitációnk új feladatai. Révai József előadása 1949. január hó 24-én. 34–35.

⁸ „Titkáraink, különösen vidéken, gyakran nem értékelik eléggé a propagandistákat. Valahogy úgy tekintik őket, mint a Propaganda Osztály segédszerveit. Elfelejtik, hogy a népnevelő, az agitátor sokszor olyan, mint a reflektor. Ő az, aki a figyelmet a legfontosabb pontra irányítja, megvilágítja a legdöntőbb problémát, vagy két-három kérdést, amely napirenden van, és így lehetővé teszi vagy megkönnyíti megoldását.” (PIL I./274 f. 21. á. 11. ó. e. Rákosi elvtárs az agitátorok és népnevelők munkájáról /Rákosi elvtársnak az üzemi propagandisták értekezletén elmondott beszédéből. 2.)

⁹ „Ahol az agitációs munkát úgy tekintik ténylegesen, mint a Párt egyik fő fegyverét, ahol nem hagyják megrozsásodni ezt a fegyvert, ott a Párt tömegbefolyása jobb, ott a vetést előbb fejezték be, ott a növényápolási munkák jobban haladnak, ott jobban viszik a békeagitációt stb.” (*Tapasztalatok a kritika – önkritika alkalmazásáról a népnevelő munkában*. MDP, Szikra Nyomda, Budapest, 1950. 4.)

nálták a „népnevelő”, az „agitátor”, illetve a „propagandista” kifejezéseket. Egyfelől úgy tartották, hogy az „agitátor” szónak harciasabb a tartalma, és inkább a hatalomátvitel előtti időkre tanácsos használni. Révai beszédében falu–város viszonylatban tett különbséget a fogalmak között, miszerint falun népnevelőknek, míg városon agitátoroknak hívták a felvilágosító munkát végző kádereket.¹⁰ Ez némiképp ellentmond az előbbi megközelítésnek, ugyanis – mint arra még részletesen kitérek – ha az agitátor a harciasabb pártkatona, akkor a város helyett inkább falun kellett volna bevetni, hiszen ott dült a legélesebb osztályharc.

Egy újabb lehetséges definíció Zsoldos Jenő nyelvésztől származik: „A népnevelők ott helyezkednek el a propagandisták és az agitátorok között. Legtöbbször egyéni felvilágosító munkát végeznek, s ennyiben tevékenységük propaganda jellegű, de mikor a napirenden lévő politikai kérdést a legszemléltetőbb példával, egy-két éles adattal törekcszenek megvilágítani, és szavukat tartós visszhangra fogni, eljárásuk az agitátorok módszerével érintkezik.”¹¹ Itt a három személy egy időben, egy helyen és ugyanazon hierarchia különböző szintjein helyezkedik el. A szerző szerinti feljebb jutás valóban létezett, azonban jellemző módon – mint arra később részletesen kitérek – a legjobbnak bizonyult kádereket nem e hierarchián és nem is a hálózaton belül helyezték magasabb beosztásba.

A fogalomtisztázáshoz a *Pártmunkás* című újság Elméleti Tanácsadás rovatának egyik Lenint idéző cikke nyújt némi támpontot. Eszerint a propaganda sok eszmét ad át egy vagy több személynek, az agitáció azonban csak egy vagy néhány eszmét kínál, de azt az egész tömegnek. Ezek szerint a propagandista által megfogalmazott, nagyobb összefüggéseket feltáró gondolatok alapján kellett az agitátornak kifejtienie egy-egy konkrét kérdésről a nézeteit.¹² Tulajdonképpen a propagandis-

¹⁰ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 55. ő. e. Agitációnk új feladatai. Révai József előadása 1949. január hó 24-én. 4.

¹¹ ZSOLDOS Jenő: *Agitátor, izgató, népnevelő*. Akadémiai Nyomda, Budapest, 1960. 25.

¹² *Pártmunkás*, 1950. május 10. 21.

ták nevelték ki, vértették fel kellő tudással az agitátorokat, akik ebből merítve saját maguk dolgoztak, illetve a népmvelők segítségével világosították fel a tömegeket. Tehát a népmvelők – Zsoldos fenti utalásával szemben – nem végezhettek propaganda-tevékenységet: egyrészt beosztásuk, az apparátus hierarchiájában elfoglalt alacsony pozíciójuk sem tette ezt lehetővé, másrészt pedig az ehhez szükséges ideológiai felkészültségük is hiányzott. Tévednénk azonban, ha azt hinnénk, hogy legalább a „propagandista” definíciója és hétköznapi használata fedi egymást.¹³ Az elméleti alapvetés szerint a propagandaosztály munkatársait nem, a pártban dolgozó írókat és újságírókat annál inkább megilleti az elnevezés, a fennmaradt iratokban pedig ennek éppen a fordítottjával találkozhatunk.

Tehát a gyakorlatban a három elnevezés soha sem vált el élesen – elég következetlenül, sokszor egymás szinonimáiként használták őket, sőt néha még idekeverték a szervezetileg különálló pártbizalmiakat és falujárókat is. A zavart csak tovább növelte, hogy a kommunisták jelentős része úgy tartotta: tágabb értelemben minden párttag népmvelő is egyben, ezért az 1940-es évek végén nem nagyon értették, mi indokolja erre a feladatra az önálló káderek beállítását.¹⁴

Mindezek fényében népmvelőknek azon káderek csoportjait tekinthetjük, melyeknek tagjai naponta, vagy heti több alkalommal, közvetlenül, hivatásszerűen érintkeztek a lakossággal, azaz nemcsak egy-egy ünnep szónokaiként szóltak a dolgozókhoz, hanem a rendszeres munkavégzés során folyamatosan is agitálták őket. Emellett – előbbiekkal ellentétben – a népmvelők

¹³ A *Pártmunkásban* megjelent cikk írója megemlíti, hogy az agitáció és a propaganda összekeverése nem új keletű, már a munkásmozgalmi időkben is jellemző volt.

¹⁴ „Minden kommunista kell, hogy agitátora is legyen a pártnak, és az agitátorgárdák – többek között – azt a célt is szolgálják, hogy a párttagság minél nagyobb részét segítsenek az agitációs munkába bevonni. De szükség van agitátorgárdára azért, hogy minden üzemben, minden körületben, vagy körzetben legyen az agitációs munkánknak egy gerince, egy törzse, legyen olyan csoport, amelynek fő gondja az agitáció, amely tervszerűen és állandóan foglalkozik a tömegek közötti agitáció munkájával.” (PIL VI/860. f. 40. f. Agitátorgárdák: pártunk rohamcsapatai! 2.)

feladatai a szóbeli meggyőzés mellett egyéb eszközökre, csatornákra és a munka világán kívüli helyszínekre is kiterjedtek.

A „népnevelő” szó „karrierje” 1956 után ért véget. A Magyar Szocialista Munkáspárt működése alatt a csoportokat felszámolták, és a kifejezés is fokozatosan kiszorult a pártnyelvi gyakorlatból. A Kádár-éra első éveiben ismét előtérbe került az „agitátor” terminus, amelyet 1948 előtt a még a hatalomért harcoló párt alkalmazott a tömegmunkására, s kiszorította a népnevelőt. Ehhez, feltételezhetjük, több tapadt hozzá a Rákosi-rezsim negatív jelentéstartalmából, és jobban beleivódott a lakosság emlékezetébe, ezért célszerű volt mihamarabb „megszabadulni” tőle.¹⁵

A népnevelő-hálózat kialakulása

A Magyar Kommunista Párt által folytatott rendszeres tömegagitáció a második világháború befejeztével indult meg, 1945 nyarán állt fel az Országos Propaganda Osztály. Már a júliusi munkatervben szerepelt a megyei propagandista poszt létrehozása, és ezzel egy időben megkezdték a vidéki propaganda ellenőrzését is. Ekkor azonban jobbra még csak a szándék volt mérhető, a szervezeti keretek kiépítésének feltételei csak az egyesülési kongresszus után teremtődtek meg. A szinte teljhatalomra jutott MDP kezében 1948 nyarán minden pozíció és eszköz megvolt ahhoz, hogy létrehozza az ország teljes területét és minden társadalmi réteget átfogó propagandahálózatát. Természetesen ez időben és térben nem egyszerre zajlott – egy gyárban sokkal könnyebb volt elérni a munkásokat, mint egy faluban vagy pláne egy tanyán a parasztokat. A győzelem utáni jelentések azonban az iram fokozása helyett sorra az agitációs kedv lanygulásáról számoltak be, ezért a pártnak előbb saját

¹⁵ „A népnevelő erőtlenedése nyomán támadt légüres térbe az agitátor hatolt be, s tett szert túlsúlyra, hogy lendületesebb hangulati erejével mutasson rá az ellenséges ideológiától megtántorodott tömeg meggyőzését vállaló és a szocializmus ügye mellett minden eddiginél szenvedélyesebben küzdő egyének feladatának rendkívüli jellegére.” (ZSOLDOS Jenő: i. m. 23–25.)

propagandistáit kellett megagítálnia arról, hogy a meggyőzés és az éberség a hatalom birtokában sem hagyhat alább, sőt.¹⁶

Az MDP első kongresszusán az oktató és a népmvelő munka fokozása a központi pártfeladatok között – a termelés megszervezése, a reakció elleni harc folytatása mellett – a helyi hatalom megerősítésével összefüggésben kapott helyet: „A kongresszus után az ország lakosságának pártunkban kell látnia a vezető erőt, helyi viszonylatban is. Ehhez helyi pártszervezeteink, osztályaink részére a propagandisták nívóját kell emelnünk, közelebb kell vinnünk a közvetlen irányítást a faluhoz, a járási bizottságokhoz. Meg kell javítanunk a politikai vezetést propagandistáink felé, meg kell tanítanunk őket, hogy önálló politikai módjára gondolkodjanak, és a helyi politikai problémákat a saját munkaterületükön dolgozzák fel.”

Az Országos Propaganda Osztály első, 1948 júliusában készített munkaterve szerint a demokratikus tömegek átnevelése elmaradt a közelmúltban bekövetkezett nagy változások, így a bő egy hónappal korábbi egyesülés keresztülvitele, az azt megelőző államosítások, valamint a gazdasági-politikai kulcspozíciók megszerzése mögött. Erre mind a falvakban, mind a városokban, üzemekben nagy súlyt kívántak helyezni, ám az előbbi „kitüntetett” helyszínnek számított. A városokban 1948-ban már „előrehaladt” a szocializmus építése, míg falun csak az alapok lerakásánál járt, kezdve az iskolák államosításával, a szövetkezetesítés, a tagosítás beindításával, valamint a gép-állomások felállításával. Úgy vélték, addig nem lehet városon a szocializmust építeni, amíg a falu a kapitalizmus útján halad, és a dolgozó parasztság csak a népi demokrácia hozadékait élvezi, de nem veszi ki részét az építőmunkából.

¹⁶ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 7. ő. e. Feljegyzés. Telefonon kért hangulatjelentésről, április 27. 1. – Ehhez hozzájárult még az is, hogy a felvilágosítás egyáltalán nem számított népszerű és közkedvelt feladatnak: „Agitátoraink, illetve népmvelőink igen gyenge lábon állnak. Húzódognak az agitálástól, mondván, hogy a lakosság tőlünk követeli a petróleumot és bennünket tesz felelőssé a textiljegyek szétosztásánál tapasztalt hiányosságokért is. Ebből az következik, hogy nekünk az elvtársakat még fokozottabban kell nevelni, mint eddig.” (PIL I./274 f. 21. á. 11. ő. e. Országos megyei propagandista értekezlet. 4.)

A propagandahálózat csúcsszerve a több névváltoztatáson és szervezeti átalakításon is átesett Agitációs és Propaganda Osztály volt, melynek élén 1945 januárjától 1950-ig Orbán László, 1950-től 1954-ig pedig Horváth Márton állt.¹⁷ Hogy a felvilágosítás állami intézményei megfelelő irányítás alá kerüljenek, 1948 szeptemberében felállították az Agitációs és Propaganda Bizottságot, melynek feladata az agitációval és propagandával foglalkozó osztályok munkájának összefogása és koordinálása volt. A bizottság vezetője Révai József, helyettese Horváth Márton lett.¹⁸

A helyi – azaz megyei, járási, községi, városi, kerületi és üzemi – propagandaszervek kiépítése 1949 júliusában kezdődött meg. Az osztályok felállítása lassú ütemben folyt, főképpen a nagyfokú káderhiány miatt.¹⁹ Kezdetben a megyékből, járásokból kiindulva próbálták az alsóbb közigazgatási szinteket feltölteni, előbb a központból ideiglenesen kiküldött munkaerővel, aztán a helyi káderek kinevelésével. A népnevelőknek addig is el kellett jutniuk valamennyi dolgozóhoz, amíg nem épült ki teljesen a hálózat. Ezért a járási központokban 10–20 fős aktíva felállítását rendelték el, melynek tagjai, az úgynevezett instruktorok rendszeresen, de legalább egy-egy kampány alkalmával

¹⁷ A propagandát irányító központi szerv Országos Propaganda Osztályként 1945 nyarától 1948 decemberéig létezett, ekkor felvette az Országos Agitációs Osztály nevet, 1950-től pedig Agitációs és Propaganda Osztályként működött. Az osztály élén az osztályvezető állt, őt követte az osztályvezető-helyettes és az alosztályvezetők. Az állandó szektorok az üzemi-városi és a falusi alosztályok voltak, és a propagandaanyag kiadásával, terjesztésével is mindig foglalkozott egy-egy részleg. (MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 1. ö. e. Szempontok az osztálytitkárság munkájának megszervezéséhez. 1948. október 29. 1.)

¹⁸ MNL OL M-KS 276. f. 54. cs. 15. ö. e. Javaslat Agitációs és Propaganda Bizottság felállítására, 1948. szeptember 20. – A bizottság előzményeként 1948. február közepétől létezett egy úgynevezett állami propagandabizottság, márciustól májusig pedig már a munkáspártok közös propagandabizottsága is működött.

¹⁹ „Kádermenekülési hullámról” is beszéltek, s ez később is gondot jelentett. 1952. a „kifogyó káderkészlet” éve lett. Bűnbakká ekkor a káderosztályokat tették meg, amelyek a pártvezetés szerint a tisztogatások és felülvizsgálatok során olyan személyeket is eltávolítottak, akiket némi neveléssel alkalmassá lehetett volna tenni a feladatok elvégzésére. (GYARMATI György: Káderpolitika a Rákosi-korszak tanácsrendszerében, 1950–1953. *Magyar Tudomány*, 1998/10. 1186.)

felkerekedtek, hogy a járáshoz tartozó, elmaradottabb községek politikai munkáját feljavítsák.²⁰ A népmvelő-hálózat térképen tapasztalható egyenetlenségeinek tompítását szolgálták az úgynevezett mozgó vagy vándor népmvelőcsoportok is, amelyekbe a legjobb aktivistákat válogatták be.²¹ Abban, hogy jó ötlet-e a központból kiküldött egységek bevetése, az illetékes funkcionáriusok véleménye megoszlott, ugyanis többen attól féltek, ezzel önállótlanságra szoktatják majd a helyi népmvelőket.²²

A két–négy hétre kiküldött pártmunkások fizetést nem kaptak, ellátásukról a működési körzetükben lévő pártszervezeteknek kellett gondoskodniuk. Budapesten az Országos Káder- és Propaganda Osztályok, vidéken a megyei bizottságok és a városi vezetőségek önkéntes jelentkezés alapján és az alkalmaság figyelembe vételével jelölték ki a propagandistákat. A valóságban az önkéntesség elve – mint az a tsz-be való belépés,

²⁰ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 1. ó. e. Országos Propaganda Osztály munkatérve. 1949. július 1–október 15-ig. 1949. július 6.

²¹ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 5. ó. e. Jegyzőkönyv, felvétel az MDP Országos Agitációs Osztály által megtartott június 22-i országos megyei propagandista értekezleten. Jó tanácsok a falura küldött kádereknek: „Elsősorban olyan elvtársakat küldünk, akik értenek a falusiak nyelvén, jó hírűkhöz semmi kétség nem fér, és megnyerő külsejük. Még csak véletlenül se forduljon elő, hogy az agitátorok a pártmunkát netán bevásárlással kössék össze, vagy magukról megfeledkezve elsősorban az eszem-iszommal törődjenek. Az illető faluban divó szokásnak megfelelően templom vagy litánia után vegyüljenek a csoportosuló falusiak közé, esetleg az ebéd utáni beszélgető időt használják fel, mikor a falusi nép a házak elé telepszik. Ügyeljenek azonban arra, hogy ne lépjenek föl erőszakosan, ne fölényeskedjenek.” (PIL I./274 f. 21. á. 18. ó. e. Körlevél városi pártszervezeteinkhez a pünkösdi „Ki a falura” és a június 16-i országos agitációs nap megszervezéséről. 1–2. Lásd 1. melléklet.)

²² „Nem szabad abból elindulni, hogy majd Budapest adja az embereket, mert csak budapesti emberekkel, mondjuk a Dunántúl kérdését megoldani lehetetlen. A tapasztalat erre vonatkozólag egyébként is azt mutatja, hogy igen sok budapesti ember, mivel más környezetből jön, más hangulatú népből jön, megtorpan. Különösen áll ez a Dunántúlra, ahol a felmerülő roppant nehézségekkel szemben sokszor nem állja meg a helyét. Arról nem is beszélve, hogy igen sok vidéken olyan konzervatív hangulata van a népnek, hogy az ún. jöttmenteket, kívülről behelyezetteket, felülről jövőket nem szeretik.” (PIL I./274 f. 21. á. 3. ó. e. Révai József: A területi propagandisták feladatairól. 2.)

a békekölcsönjegyzés vagy éppen a versenyfelajánlás során is tapasztalható volt – ezúttal is sérült.²³

Az alapszervek mindenfajta propagandatevékenységét – beleértve az oktatással, a sajtó- és kultúragitációval kapcsolatosakat is – az agitációs és propaganda titkár fogta össze. Ezen belül kimondottan az agitációért az agitációs munkatárs felelt. Az általa létrehozott agitációs gárdák egyrészt területi alapon, utcánként, házcsopontonként; az üzemekben, a szocialista gazdaságokban pedig munkacsoportonként, brigádonként, műhelyenként épültek fel.²⁴ A népnevelők a gárdán belül népnevelőcsoportokba tömörültek, élükön a népnevelő-felelős állt, aki közvetlenül 10–15 főt irányított. Minden alapszervekben legalább egy népnevelőcsoportnak kellett működnie.²⁵ Az agitációba bevonták a szakszervezeteket, tömegszervezeteket is: az ifjakhoz a Dolgozó Ifjúság Szövetségének tagjait, a nőkhöz a Magyar Nők Demokratikus Szövetségének nőnevelőit küldték ki.²⁶

Az osztályok háromhavonta munkatervet készítettek, amelyben sorra vették a jövőre nézve fontos politikai szempontokat és az aktuális szervezési feladatokat. Állandó elemként szerepelt ebben a népnevelőcsoportok megszilárdítása, szociális összetételük javítása, a tagok képzése, az ellenőrzés fokozása és az

²³ PIL I./274 f. 21. á. 1. ó. e. Az Országos Propaganda Osztály javaslata. 1946. X. 16. 1–2.

²⁴ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 164. ó. e. Az üzemi és városi pártszervezetek agit. prop. felelőseinek feladatai. 1951. december 30. 1–6.

²⁵ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 1. ó. e. Az Országos Propaganda Osztály munkaterve július 1-től október 31-ig. 1948. július 24.

²⁶ „A dolgozóknál figyelembe veszik azok politikai fejlettségét, jó és rossz tulajdonságaikat, a munkához való viszonyt és ennek alapján osztják fel maguk között a politikai nevelőmunkát. Pl. az egyik asszony nemrég jött faluról az üzembe dolgozni, még magán viseli mindazokat a tulajdonságokat, amelyek a falusi asszonyokat fejlődésükben visszatartják: vallásos, idegen számára még az üzemi fegyelem, a munkában való pontosság stb. Ilyen esetben a kollektíva például megbiz egy MNDSZ-tag népnevelőt, hogy először ismertesse meg az új dolgozót a többi párttagokkal, asszonyokkal. Törődjön vele, hogy minél előbb otthon érezze magát az üzemben. Beszéljen neki az üzem termelésének jelentőségéről jövője szempontjából... Látogassa meg a lakásán, és ott is beszélgessen el vele. Beszélje meg az agitációs kollektíva, hogy ki fogja szakmailag és politikailag patronálni.” (MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 164. ó. e. Az üzemi és városi pártszervezetek agit. prop. felelőseinek feladatai. Budapest, 1951. december 30.)

irányítás javítása. Minden munkaterv úgy kezdődött, ahogy a korszak dokumentumainak java, azaz az eredmények felvonultatásával, de a hiányosságok és vétségek sorolásával folytatódott és teljesedett ki igazán, majd ezek orvoslásául megszabták az elvégezendő feladatokat. Egy-egy fontosabb témához külön propaganda- és ütemtervet is összeállítottak.

A propagandaosztályok működését átszőtték a különféle, rendszeresen megtartott értekezletek. A központban az osztályvezetői, alosztályvezetői és osztályértekezletek mellett változó gyakorisággal tartottak országosan vagy tájegységenként tapasztalatcsere-értekezleteket, tanácskoztak megyei, járási, városi, kerületi, üzemi szinten is, egy-egy fontosabb történes kapcsán pedig menetrenden kívüli egyeztetésre is sor került. Iparáganként külön népművelő-értekezletet tartottak, például a bányá-, az építő-, a kohászat-öntöde-, valamint a textiliparban munkálkodó népművelők részére. Az összejövetelek tapasztalatairól broszúrákban számoltak be.

Ahogy az egész pártszervezetben, a propagandahálózatban is központi jelentőségű volt a végrehajtás ellenőrzése. Ezt tartották a bolsevik munkastílus alapjának; úgy vélték, növeli a kommunista felelősségtudatot, és megszilárdítja a fegyelmet.²⁷ Az ellenőrzésnek két fő módja volt: a beküldött jegyzőkönyvek vagy éppen telefonbeszélgetések során tett jelentések tanulmányozása, valamint a helyszíni kiszállás. A kért beszámolók, illetve egyéb források – kérdőívek, más osztályoktól kapott információk – alapján az osztály kéthetente hangulatjelentéseket készített a pártvezetőség számára. Az értékelés szempontjai között általában a pártépítéssel, a termeléssel, a Szovjetunió népszerűsítésével, a nemzetközi helyzettel kapcsolatos agitációs munka kérdései szerepeltek. Emellett a népművelőcsoportok vezetői is havi jelentéseket készítettek az illetékes osztályoknak.²⁸

A népművelés állami monopóliumnak számított, csoportosan senki más nem művelhette, csak a párt által hivatalo-

²⁷ *Pártmunkás*. 1950. november 25. 14.

²⁸ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 5. ó. e. Jegyzőkönyv, felvétel 1950. február 3-án az Országos agitációs Osztályon megtartott népművelő értekezleten. 35. Lásd 2. melléklet.)

san delegált személyek.²⁹ Ami az állandó népnevelőcsoportok taglétszámát és összetételét illeti: az 1949-es adatok szerint 70 000, az 1951 végén készült összesítésben ennek a duplája, 130 000–140 000 népnevelő volt, a párttagok aránya 70–75% körül mozgott. A kampányok idején ez a szám megsokszorozódott, a bekerültek többsége párton kívüli volt. A csoportok megszervezését nehezítette az igen nagy – mintegy 35–40%-os – fluktuáció, ami azt jelentette, hogy a tagoknak több mint harmadát az újonnan beszervezett, tapasztalatlan személyek alkották. A munka minőségét rontotta az is, hogy a felvilágosítást nem tartották fontos feladatnak, ezért általában a gyengébb munkaerőre hagyták, a megbízhatóbb, képzettebb kádereket ipari-gazdasági munkakörben foglalkoztatták: „Ilyen viszonyok között az alapszervekben sem fejlődhetett ki eléggé a propagandamunka, és nem nőttek ki a szükséges propagandakáderek. A legértékesebbet közülük kiemelték más »fontosabb«, azaz nem propagandamunkára. Ezzel magyarázható, hogy a megyei propagandistáink és budapesti kerületi propagandistáink túlnyomó többsége csak 3–4 hónapig dolgozik posztján.”³⁰

A tagok a személyi felelősség elve szerint tevékenykedtek. Egyénenként osztották ki a feladatokat: volt, aki a munkaverseny megszervezéséért, míg más a sajtó terjesztéséért, a szemléltető agitációért vagy a tagjelöltekkel való foglalkozásért felelt. Nem egyszer megesett, hogy a helyi pártszervek kisajátították a

²⁹ MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 90. ő. e. Jelentés a december 1-jei párt- és kormányhatározattal kapcsolatos falusi népnevelő munkáról, 1951. december 20. A módszerek tökéletesítésére a mintaüzemek, mintagazdaságok mellett minta népnevelő körzetet is létrehoztak. (MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 128. ő. e. Tervezet a „Minta körzet” megszervezésére.)

³⁰ PIL I./274 f. 21. á. 1. ő. e. MKP Főtitkárságának Javaslat. Pártunk propagandamunkájának megerősítéséről. 1947. II. 2. 1-2. – „Hogy ne csikorogjék a hangulatjelentések gépezete, 1949 januárjában a főispán »bizalmas« levélben marasztalja el a főjegyzőket és a polgármestereket a »megadott irányvonalak szerint összeállítandó havi jelentések mikénti pontos összeállítása tárgyában«, 26 pontban részletezve a »támpontok anyagát« a politikai helyzettől a »külakság magatartásán át« a »közérdekű hírszolgálat megszervezéséig«. A kiképzés folytatódik, s tavasszal már nemcsak arra vonatkozik, mit és hogyan kell a jelentésben leírni, hanem arra is, mit és hogyan kell az osztályharc jegyében cselekedni.” (ZÁVADA PÁL: *Kulákprés. Család- és falutörténeti szociográfia: Tótkomlós, 1945–1956*. Magvető, Budapest, 2007. 147–148.)

népnevelőket, egyszerű végrehajtónak használták őket. Ennek jellemző esetei voltak a „villám-begyűjtések”. A begyűjtővé súlyosított népnevelők pedig, az esetleges ellenállásra számítva, a rendőrség és a karhatalom igénybevitelével igyekeztek kellő nyomatékot adni „kérésük” teljesítésének.³¹

A propagandaszólamokban hangoztatott felfelé irányuló kritika és leleplezés szintén elvárásként nehezedett a népnevelőkre. Ez a gyakorlatban a feje tetejére állítva valósult meg: csak a felülről jövő kritika kerülhetett nyilvánosságra, a sokat hangoztatott és követelt „alulról jövő bírálat” pedig ugyancsak felülről elrendelt és pontosan körülhatárolt kritika lehetett. Ezen észrevételeket minden esetben el kellett fogadni, az elutasítás a politikai döntések megalapozottságát vonta volna kétségbe. A párt – a bírálat és önbírálat szükségességét „belülről fakadó erőnné stilizálva” – ezért hajszolta odáig ezt, hogy a végeredmény egyebek között a koncepciók perek és a „beismerő valloások” sokasága lett. Lázár Guy a szocialista nyilvánosságról írt dolgozatában ezzel kapcsolatban arra is rámutatott, hogy a korszakban nemcsak a valóságos bírálat szabadsága vált tilalmassá, hanem a „nem bírálaté” is, hiszen – a bíróság előtt és a népnevelő-értekezleteken, agitációs gyűléseken egyaránt – ebből a „munkából” mindenkinek ki kellett vennie a részét.³²

A népnevelés nem számított „főállásnak”. Azt is csak a szervezet megszilárdulása után sikerült elérni, hogy az agitátorok ne kapjanak más pártfeladatot.³³ Mindenkinek a maga üzemé-

³¹ „Az agitáció módszereiről. Beszéltem már arról, elvtársak, hogy nem seylemlepedővel vagy paplannal lesz megágyazva a kommunisták számára az ágy. Talán, igen nehéz munkának nézünk elébe... Bizonyos rendszabályok, amelyeket nekünk népszerűsíteni kell, népszerűtlenek lesznek a nép bizonyos részének. Nem lehetetlen, hogy sor fog kerülni a beszolgáltatandó termény erőszakos behajtására – ha másképp nem fog menni. Nem szívesen nyúlunk a paraszttal szemben erőszakos eszközökhöz, de a fenyegető városi éhínség olyan kérdés, amire áll az a mondás, hogy szükség törvényt bont.” (PIL I./274 f. 21. á. 3. ö. e. Révai József: A területi propagandisták feladatairól. 3–4.)

³² Lázár Guy: A szocialista nyilvánosság történetének alapvonala. *Médiakutató*, 2006/tavasz. 27.

³³ Kezdetben, a csoportvezetőket leszámítva, minden agitátornak és népnevelőnek egyben pártbizalminak is kellett lennie, ezt 1948-ban szüntették meg. (PIL I./274 f. 21. á. 6. ö. e. Megyei propagandisták legfontosabb teendői 1948. febr. 1-től 15-ig.)

ben, tsz-ében elvégzett munkáján felül kellett a népnevelésre időt, energiát hagynia. Különösen nehéz volt minden elvárásnak megfelelni egy-egy kampány idején. Az éves propagandaműködésnek voltak csúcspontjai, kiemelkedő szakaszai, amelyek rendre a fontosabb politikai fordulatokhoz, így a választásokhoz, az ünnepekhez, vagy a mezőgazdasági termelés nagyobb mozzanataihoz, illetve a párt valamely jelentősebb intézkedésének végrehajtásához kapcsolódtak. A népnevelőknek zsebnaptárakban jelezték, mikor éppen milyen kampány az aktuális.

A propagandagépezet 1949-ben, az első egypárti választásokkor dübörgött először igazán: a népnevelő munka tömegmunkává nőtt, az agitátorok száma megháromszorozódott, 250 000-re ugrott. A kulcsszó a „létátogatás” volt: minden népnevelőnek „le kellett látogatnia” minimum kétszer a hozzá rendelt választókat. Az Agitációs Osztály az irányításon ekkor a Szervezési Osztállyal osztozott. Több helyen foglalmaztak úgy a pártvezetők, hogy a választások idején a hazai gyakorlat megközelítette a bolsevik agitációt. A siker okát abban látták, hogy a propaganda, reszort jellegét levetve, ténylegesen központi pártfeladattá vált. Az 1953. májusi választások szervezeti újdonságot is hoztak. Körlevelet adtak ki arról, hogy a szovjet agitációs pontok mintájára Népnevelő Központokat kell felállítani. Innen indították a lakóterületeken folyó agitációt, itt készítették fel a népnevelőket, itt dolgozták ki az agitációs módszereket. A központokat az illetékes kerületi pártbizottság által kijelölt üzem, hivatal, intézmény pártszervezete patronálta. Az ideirányított népnevelők pedig az eredeti beosztásuk szerinti, a saját üzemükben végeztett munkán felül hajtották végre a központtól kapott feladatokat.³⁴

A jelentésekből jól kivehető, hogy a hálózat „hullámozott”: egy-egy kampány idejére felduzzadt, megsokszorozódott a létszám, nőtt a felvilágosítások gyakorisága, kibővült az eszköztár, viszont ugyanakkor a gárdák fel is hígultak. A kampány végezetével – és a felülvizsgálatok megkezdésével – szétestek a

³⁴ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 166. ó. e. Körlevél a budapesti kerületi és a városi Pártbizottságnak a „Népnevelő Központok” szervezéséről. 1953. március 16. 1–5.

csoportok; a tagok, ha meg is maradtak, alig aktivizálódtak. De közben már a párt nyakán volt a következő választás, terv, vagy éppen termelési feladat, ezért újra nekilátott a szervezésnek, újra felfújta azt az „agitációs lufit”, amely hamarosan ismét szétpukkant.³⁵

A propagandahálózatot az MDP azért hozta létre, hogy megteremtse a hatékony munkavégzés kereteit, és biztosítsa a minél könnyebb ellenőrzést. A struktúra azonban olyan bonyolulttá sikeredett, hogy még azok sem látták át, akik benne dolgoztak: a propagandisták és az agitációfelelősök sem voltak teljesen tisztában az apparátus felépítésével.

A népművelők képzése

Az említett visszasságok megszüntetését és az agitációs munka minőségi javítását a kádereképzést szolgálta. A népművelők egyrészt a pártiskolákon általános ismeretekre tehettek szert, másrészt speciális felkészítést is kidolgoztak a számukra. Az oktatásba való önkéntes bekapcsolódás nem hozta meg a kívánt eredményt, a jelentések országsszerte alacsony részvételi arányról és nagyfokú lemorzsolódásról számoltak be. Ezért 1949 őszétől előfeltételhez kötötték a csoporttagságot: minden tagnak sikerrel el kellett végeznie legalább az alapfokú szemináriumot, csoportvezetők pedig csak azok lehettek, akik legalább a kéthetes iskolát kijárták.³⁶ Az agitátoroknak az ideológiai alapvetések elsajátításán túl a nemzetközi és országos viszonyokkal, az aktuális politikai, gazdasági fejleményekkel, a szakmai, ipari, mezőgazdasági ismeretekkel is tisztában kellett

³⁵ Ennek próbálták elejét venni többek között az agitációs hét megszervezésével: „Az agitációnak ilyen nagy lendületű, általános megindítása fokozott aktivitást adna az elvtársaknak. Ha a pártszervezetek erre az időre központi feladatukul kapják a jó agitáció megszervezését, akkor ennek az lesz a következménye, hogy a választások után szétesett agitátorgárdák újra összekovácsolódnak és újak keletkeznek. Az agitációs hét lényegében a téli agitációs szezon kezdőhete lenne.” (PIL I./274 f. 21. á. 18. ö. e. A Propaganda Osztály javaslata a Szervező Bizottságnak „Agitációs hét” szervezésére. 1.)

³⁶ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 1. ö. e. A választás utáni közvetlen szervezési feladatok vázlatos terve.

lenniük. A vezetők folyamatosan ellenőrizték, hogy a csoporttagok kellő gondot fordítanak-e a tanulásra.³⁷

Felülről, a központi előadóktól kiindulva képezték ki a kádereket, akik a piramisszerűen felépülő rendszerben a pártszervezeti struktúra szerinti, eggyel lejjebb lévő szinteken adták át a megszerzett tudást. Tehát a magasabb fokú iskolát végzett hallgatókból lettek az alacsonyabb szintű képzések oktatói. A népnevelők legnagyobb hányada az alapfokú oktatásban vett részt, a képzettségi szint növekedésével a részvételi arány egyre csökkent. Az esti népnevelő iskolákon egyszerre nagyjából 300 000 népnevelőt képeztek ki, az agitátorgárda-vezetőket egyhónapos megyei vagy hathetes agitációs iskolára küldték, a megyei, legfontosabb városi és nagyüzemi propagandisták számára hathónapos tanfolyamot írtak elő Budapesten.³⁸ A propagandista szeminárium pedig a középfokú káderoktatással volt egyenértékű, célul az alapfokú politikai iskolák propagandistáinak, vezetőinek továbbképzését tűzte ki. Az előadások a fővárosra koncentrálódtak, vidéken a falusi propagandistáknak minden járásban két szemináriumot kellett szervezniük: egyet a járási központban és egyet a kiválasztott súlyponti településen.³⁹

Választások, nagyobb kampányok előtt rohamtempóban képezték ki a népnevelőket. Ekkor – mint arra fentebb utaltam – elsősorban nem a meglévő állomány „politikai színvonalának emelésére” összpontosítottak, hanem újabb párttagok és pártönkívüliek bevonására. Az 1949-es választások előtti tervezetből kiderül, hogy alig egy hónap alatt 200 000–300 000 párt-

³⁷ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 4. ó. e. Jelentés az esti népnevelő iskolák munkájáról. 1950. szeptember 8. 2–4. – Leleményes fejlesztésnek számított a mozgó politikai iskola, amelynek lényege, hogy a propagandisták az alapfokú politikai iskolák anyagait utazás közben adták le a hallgatóságnak. A központ ehhez autót és képzett előadót is biztosított. A módszer fő előnyét abban látták, hogy általa maximálisan elejét tudták venni a lemorzsolódásnak. (MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 32. ó. e. Alsófokú pártoktatás feladatai. Győri Imre előadása, hozzászólás. 1952. február 4. 23.)

³⁸ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 2. ó. e. A népnevelők politikai és szakmai színvonalának emeléséről. 1949. november 3–4.

³⁹ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 4. ó. e. Javaslat a propagandista szemináriumok munkájára. 1950. augusztus 26.

munkást képeztek ki. Ehhez április elején Budapesten, a megyeszékhelyeken és a nagyobb községekben a hathónapos iskola kivételével minden párt-, szakszervezeti és tömegszervezeti iskolát agitátorképzővé alakítottak át. A Szervezési és Oktatási Osztállyal együtt folyt a tanfolyamok előkészítése. Nagyjából ezt a forgatókönyvet követték az 1950. őszi tanácsválasztások előkészítésekor is.⁴⁰

A népművelők a szervezett oktatás keretein kívül elsősorban a számukra szerkesztett kiadványokból készülhettek fel az agitációra. A *Népművelő füzetet* központilag adták ki, 1948 júliusától külön a falunak és a városnak szánt példányokkal.⁴¹ A vidéki szervezetek kiépülésével a füzetek „decentralizálása” is napirendre került. Létezett helyileg szerkesztett megyei, járási, városi, üzemi, falusi füzet, valamint az egyes iparágakra specializált kiadás is. Emellett a Falusi és Üzemi Népművelő Kiskönyvtárban, illetve a Propagandista Kiskönyvtárban is több brosúra látott napvilágot. Önálló sorozatot kaptak például a bolsevik agitációs módszereket népszerűsítő füzetek. Nagy példányszámban terjesztették az MNDSZ *Miről beszéljessünk?* című füzetét, szintén külön falura és városra specializált tartalommal. Az Üzemi és Falusi Alosztály munkaterveinek tartalmazniuk kellett a kiadványok szerkesztési vázlatát. A részletes tematikát az alosztályvezetői értekezlet hagyta jóvá. Állandó kapcsolat kiépítésére törekedtek a szerkesztők és az agitátorok között, találkozásaikat havonta egyszer Budapesten, illetve vidéken üzemekben, falun pedig tsz-ekben, gépállomáson, állami gazdaságokban kellett megejteni. Emellett optimális körülmények között rendszeresen leveleztek legalább húsz levelezővel.

A központi *Népművelő füzet* kéthetente jelent meg, 16–20 oldal terjedelemben. Minden számhoz „tömeganyagot” kellett mellékelni, ez lehetett *Szabad Nép* vagy más újság cikke, könyvrész-

⁴⁰ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 1. ó. e. Tervezet agitációs iskolák megszervezésére. Lásd 3. melléklet.

⁴¹ A *Népművelő* példányszáma 1950-ben 210 000 körül mozgott, ebből 95 000 füzetet a falvakban, 115 000-et városokban, üzemekben osztottak szét, 1949 augusztusáig ingyenesen terjesztették. (MNL OL M-KS 276. f. 89 cs. 187. ó. e. Javaslat a „Népművelő” jellegének, szerkesztésének és megjelenítésének megváltoztatására. 1950. november 24.)

let, egyes esetekben pedig külön erre a célra írt röplap, melyet az agitátorok a beszélgetések alkalmával terjesztettek. A lapszámokat a leköszölt beszédek, határozatok mellett az osztályok munkatársai, gyakran hivatásos újságírók, valamint maguk a népnevelők töltötték meg cikkekkel, amelyeket többnyire nem írtak alá. Találunk ezek között példatárakat, érv- és tapasztalatgyűjteményeket, rövidebb-hosszabb párbeszégeket, történeteket. Tipikus témák a következők: agitátorok, sztahanovisták portréi, ünnepek, érfordulók, egy üzem, gazdaság élete, kultúr-műsorok számai. A kiadványok a hosszabb szövegek mellett fotókat, rajzokat is tartalmaztak a korszakra jellemző gyermek, szájbarágó képaláírásokkal. Ezzel szemben a magyarra fordított szovjet füzetek meglepően könnyedebb hangvételűek, gördülékenyebb, olvasmányosabb stílusúak. Tartalmukat illetően főként agitátor-életutakat mutattak be, beleszöve, hogy az adott személy hogyan jutott a pártba, milyen munkát végzett, milyen módszerekkel agitált. A küllemet illetően nem sok gondot fordítottak a tördelés, a képanyag minőségére, a füzeteknek sok esetben még rendes fedőlapja sincs, a sorok átfolynak a külső borítóra, a papír minősége pedig – az általános viszonyokhoz hasonlóan – rossz.

Egy 1950. eleji alosztályvezetői értekezlet indítványára lefolytatott vizsgálat a *Népnevelő füzetet* alacsony politikai színvonalúnak találta. Kimondta, hogy a cikkek elvi hibákat tartalmaznak, az agitációhoz nem jó érveket, nem megfelelő tényeket adnak, nehézkes és az agitátorok beszédmódjától idegen nyelvezetűek, a lapszámok pedig túlzsúfoltak. A hozott határozatban megszabták, hogy az újság új profiljának kialakításában a *Bloknot Agitátorát* (Az agitátor jegyzetei), a moszkvai pártbizottság kiadványát kell követni, azaz egy szám egy központi kérdést tárgyaljon meg több oldalról, érvekkel ellátva, agitációs tapasztalatokkal alátámasztva. De azt is előírták, hogy a szovjet módszereket nem mechanikusan kell átvenni, hanem figyelembe kell venni azt az óriási színvonalbeli különbséget, amely a *Bloknot Agitatora* és a *Népnevelő füzet*, a szovjet és a magyar

népnevelők, „a szovjet agitációs módszerek sokrétűsége” és az itteniek elmaradottsága között van.⁴²

Az előállítás nem ment mindig zökkenőmentesen, és sokszor nem tudták reálisan megállapítani a példányszámot sem. Hogy mennyire nem igazodtak a válós igényekhez, azt a következő adat mutatja: 1949-ben Budapesten 24 000–26 000 népnevelő működött, még választásokkor, nagy kampányok idején is csak 40 000-re szökött fel ez a szám, ennek ellenére rendszeresen 60 000 példányban adták ki a *Népnevelő füzetet*.⁴³ Az agitációs anyagok terjesztésénél is több probléma adódott, a pártszervezetek nem foglalkoztak ezzel a feladattal. Ha a kiadványok el is jutottak az adott községbe, érdemi felhasználásukat már végképp nem lehetett biztosítani. Sokan számoltak be arról, hogy a füzetkötegek felbontatlanul heverték az asztalfiókokban, szekrények tetején, sőt néhol cigarettát sodortak a papírból. Az 1951-es év több változást is hozott. Egyrészt január 1-jétől új alakban és tartalommal jelent meg a *Népnevelő füzet*, sokkal nagyobb, 40–60 oldal terjedelemben, kartonfedéllel. A városi, üzemi és falusi kiadványt összevonták, s erre egyénileg is elő lehetett fizetni a népnevelő-felelősnél, illetve az anyagterjesztőnél.

A különféle gyorstalpaló tanfolyamok ellenére az agitátorok a rájuk zúduló előírás-rengetegben nemigen tudtak használhatóra bukkanni. A füzetekben – a gyakori átszerkesztések ellenére – a javaslatok többnyire olyan tanácsokban merültek ki, amelyeket alig-alig lehetett felhasználni a mindennapi akadályok elhárítására. Viszont amikor a várt eredmények elmaradtak, a felettesektől érkezett megrovásban mindig ott szerepelt az önálló tanulás elhanyagolása és a füzetek nem kellő tanulmányozása.

⁴² MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 2. ő. e. Határozati javaslat a „Népnevelő” profiljának megváltoztatására és szerkesztésére. 1950. január 6. 2–3.

⁴³ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 4. ő. e. Feljegyzés a budapesti népnevelők számáról és népnevelőcsoportok összesítéséről.

A népnevelés eszköztára

A szóbeli meggyőzés

A propaganda irányítói úgy vélték, hogy az elméleti alapok elsajátítása mellett a népnevelőket részletes és körültekintő gyakorlati ismeretekkel is fel kell vértetni. A sikeres agitáció feltételei között az elvi elkötelezettség volt a legfontosabb: a kommunista agitátor hű az általa képviselt eszméhez, minden gondolatát ez hatja át, külön véleményre nem helyezkedik még akkor sem, ha az adott helyzetben a párt iránymutatásától eltérő megoldást látna jónak. Az agitációtól elvárták, hogy őszintén szóljon a nehézségekről is, ne merüljön ki a „boldogságagitációban”.⁴⁴ A mindennapi életből vett példák segítségével céltudatos, konkrét és hatékony útmutatást kellett adni. Munkavégzés közben egy szónok sem szorulhatott védekezésbe, házról-házra járva egy támadást se hagyhatott reagálás nélkül, meg kellett őriznie harciasságát. Mindezt pedig közérthető, egyszerű, a helynek és a hallgatóságnak megfelelő nyelvezeten kellett előadni.⁴⁵

A pártvezetők szerették volna elérni, hogy a népnevelők az emberek bizalmába férközzenek, ezért előírták nekik, hogy ne „hivatalosan” járjanak agitálni, hanem baráti beszélgetések során kommunikálják a párt akaratát, és bírják őszinte nyilatkozatokra a dolgozókat is. Ne rontsanak ajtóstul a házba, ahogy Révai József mondta, ne lógjon ki az „agitáció lólába” sem.⁴⁶ Abban, hogy valóban őszintén megnyilvánultak-e az agitációs

⁴⁴ „Vigyázni kell az agitációban elvtársak, arra, hogy úgy propagáljuk ezeket a dolgokat, hogy megmondjuk az igazat, ha nincs más mód, de ugyanakkor ostyába csomagoljuk ezeket a keserű igazságokat, mert ha túl keserűek lesznek, a nép nem nyeli le... Nehogy azt gondolják, hogy ezalatt azt értem, hogy hazudni kell a népnek, de a dolgokat úgy kell összekötni az érem másik oldalával, hogy a nép belássa, hogy ezt így kell csinálni, másképp nem lehet, s hogy ez a munkásosztály és a parasztság érdekét szolgálja.” (PIL I./274 f. 21. a. 3. ó. e. Révai József: A területi propagandisták feladatairól. 4.)

⁴⁵ *Útmutató az agitáció elvi és módszertani irányításához.* I. m. 4–12.

⁴⁶ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 55. ó. e. Agitációnk új feladatai. Révai József előadása 1949. január hó 24-én. 35. – Nem meglepő módon helytelen az alábbi agitációs indítás is: „Adjon Isten jó napot! Hát engem azért küldtek a Magyar Dolgozók Pártjától, hogy agitáljam meg magukat.” (MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 7. ó. e. Feljegyzés. Telefonon kért hangulatjelentésről, április 27.)

alanyok, kételkedtek a vezető elvtársak is. Mondhatni teljes joggal, ugyanis a népnevelők annyira nem tudták látogatásuk valós okát leplezni, hogy jegyzeteltek is a beszélgetések alatt, így még a leggyanútlanabb dolgozó is kétszer meggondolta, amit a száján kiejtett. Ebből is látszik, hogy a népnevelői szerepkörbe csöppent munkások és parasztok milyen nehezen éreztek rá a propaganda „ízére”.⁴⁷

Mindemellett természetesen az államrendőrségnek a köztudatban vagy konkrétan a munkahelyeken is tapasztalt fenyegető jelenléte, valamint a túlkapások, a törvénytelen letartóztatások és meghurcolások sem tettek jót a párt emberei és a lakosság közötti bizalom épülésének. Mindezt tetézte, hogy sok esetben népnevelők és ÁVH-sok kéz a kézben jártak, s ahol a meggyőzés sikertelennek bizonyult, a párthatározatok végrehajtását erőszakkal vívták ki. A politikai rendőrség titkos nyilvántartásába való bekerüléshez az is elégnek bizonyult, ha valaki nem fizetett elő a *Szabad Népre*.⁴⁸

Az események elé vágó, gyors agitációnak egyik legfőbb gátja maga a pártvezetőség volt, mivel nem jutatta el azokat az információkat a népnevelőkhöz – vagy legalább a propagandistákhoz –, amelyek birtokában előre befolyásolni tudták volna a hangulatot. Minden szándék, kitartás és a legnagyobb meggyőzőerő ellenére a leghatékonyabbnak két érv bizonyult: a fenyegetés és a pénzszerzés lehetőségének felvillantása.⁴⁹ A visszatérő hibák

⁴⁷ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 5. ő. e. Jegyzőkönyv, felvétel 1950. február 3-án az Országos Agitációs Osztályon megtartott népnevelő értekezleten. 4.

⁴⁸ BELÉNYI Gyula: *Az állam szorításában. Az ipari munkásság társadalmi átalakulása Magyarországon 1945–1965*. Belvedere Meridionale, Szeged, 2009. 155–156.

⁴⁹ A népnevelői munka alacsony hatásfokát jól szemlélteti a Farkas Gyöngyi által vizsgált Tyukod község, ahol az agitátorok, kihasználva a „kulák” fogalommal való manipulációs lehetőségeket és a kitelepített nagygazdák sorsával való ríogatást, többször megsúgták a kiszemelteknek, hogy lépjenek be a szövetkezetbe, mert különben kulákokat csinálnak belőlük. Az agitáció ideje alatt a lakosok beléptek ugyan, de a népnevelők elvonulását követően a tanácssháza előtt tömegesen követelték a belépési nyilatkozatok megsemmisítését. A tiszcsináló népnevelők helyére ÁVH-s rendcsinálók jöttek, maga Péter Gábor is idelátogatott. (FARKAS Gyöngyi: „... a külső látszat és nagy hangoskodás dacára szemben állott a népi demokrácia társadalmi rendjével...”: kollektivizálás és ellenségeremtés. Tyukod, 1951. *Korall*, 2009/36. 6–13.)

közé tartozott, hogy a népnevelők túlságosan a központra hagyatkoztak, az érveket nem önállóan dolgozták ki, a politikai feladatok helyett pedig elvesztek az apró szervezési munkálatokban. A párt viszont a találékony, helyi kezdeményezésekkel előálló népnevelőket szerette, akik felismerték, kihez hogyan kell szólni, és fel is használták ehhez minden – pártszerű – lehetőséget.⁵⁰

A szóbeli hangulatkeltésnek két fő típusa különíthető el: a csoportos és az egyéni agitáció. Előbbinek több altípusa is létezett. A csoportos megbeszélés, legfeljebb tízfős közönséggel, az ebédszünetben vagy a munkaidő előtti, utáni időpontokban zajlott. A kisgyűlésre akár 40–50 fő is ellátogathatott. A röpgyűlés – nevéből adódóan – előre nem látott esemény kapcsán következett be és 15–20 dolgozó összehívását igényelte, például a választások idején. A közös újságolvasás után kérdéseket lehetett feltenni, s ezeket az agitátor megválaszolta.⁵¹ Ezen felül beszélhetünk még rétegyűlésről is, amelyen egy-egy – nőket, ifjakat vagy éppen a cukorrépa-termelőket érintő – speciális probléma került előtérbe.⁵² A vezető szervek arra sarkallták a népnevelőket, hogy a csoportos agitációt építsék be az adott régió hagyományaiba, ezáltal is csökkentve a hivatalos és kötelező jelleget. Kihasztnalatlan lehetőséget láttak például a fonóhelyekben, mert itt egyszerre több család is összegyűlt.⁵³

Az egyéni beszélgetések során nagyjából ugyanaz hangzott el, mint a fenti alkalmakkor, tehát az agitációs alanyok a nép-

⁵⁰ „Húsvét hétfőjét locsolási ünnepségekkel kötöttük egybe, melyek általában igen jól sikerültek. Locsolóink 12 000 darab röpiratot vittek szét, melyek meghívók voltak Rákosi elvtársbeszédének meghallgatására. Locsolóinkat a lakosság szeretettel fogadta.” (MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 6. ó. e. Példák a népnevelők számára. 1949. április 29. 4.)

⁵¹ *A csoportos agitáció módszerei.* Athenaeum Nyomda, Budapest, 1952. 2–3.

⁵² MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 36. ó. e. Falusi szervezeteink népnevelő és kultúrmunkája. 12.

⁵³ A falusi agitációról készült értékelés szerint a legtöbb helyen a falusi szokások ilyen irányú felhasználása (tanyázás, padkázás, szövés-fonás, kukoricafosztás stb.) minimális volt. Pedig az agitátorok ösztönzőekképpen 20–25 fő részvételével szemináriumyszerű „minta-tanyázóesteket” is szerveztek. (MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 36. ó. e. Falusi szervezeteink népnevelő és kultúrmunkája. 10.)

nevelők előadásait legalább kétszer voltak kénytelenek végighallgatni.⁵⁴ A hatékony munka érdekében ismerniük kellett a megagítálandó személy családjának tagjait, információkat kellett szerezniük arról, mit csináltak a Horthy-rendszerben, a háború alatt, hogyan viszonyulnak a párthoz, mi hozható fel ellenük, miben maradtak el, miben jártak élen. Mindezek ismeretében minden egyes központi irányelvet, határozatot személyre szabott érvrendszerrel alátámasztva kellett körülbástyázni és megmagyarázni.

A szemléltető agitáció

Az egyik elhajlónak titulált dolgozó paraszt a megemelt beadás idején felajánlotta, hogy inkább duplán dekorál Sztálin elvtárs születésnapjára, csak ne kelljen kukoricát beszállgatnia. Persze a népmvelők azonnal rámutattak, hogy a többszörös díszítés nem oldja meg a lakosság ellátását. Az eset nem csupán a begyűjtés alól való kibúvás egyik – nem éppen sikeresnek mondható – próbálkozásáról számol be, hanem arra is utal, hogy az MDP a tartalom mellett a látványt is teljes mértékben átpolitizálta, annak minden elemét a politikai mondanivaló hordozójává kívánta tenni.⁵⁵ Ennek eredményeképpen a Magyar Népköztársaság városai, falvai – azelőtt ismeretlen – agitációs díszletbe öltözködtek. A hivatali helyiségeket, a közösségi tereket, a munkahelyeket, de a magánlakásokat is beborította

⁵⁴ Országos Széchényi Könyvtár. Plakát- és Kisnyomtatványtár (OSZK PK). Agitációs anyag. („Népmvelő”, „Lássunk tisztán”) 1950. 695. doboz. *Lássunk tisztán...* 1950. augusztus, 21. – „Nagy öröm fogta el, amikor a Standard-gyár felhívását hallotta. Hétfőn azonnal röpgyűlésre hívta össze az elvtársakat, de tapasztalta, hogy nem értették meg mindjárt a lényegét. Ezért kénytelen volt utána minden egyes elvtárshoz külön odamenni és elmagyarázni neki, persze ennek már megvolt az eredménye.” (MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 130. ő. e. Jegyzőkönyv, mely felvétel 1950. évi június hó 22-én az öntödék népmvelő értekezletén. 7.)

⁵⁵ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 36. ő. e. Falusi szervezeteink népmvelő és kultúrmunkája. 12. – „A propagandának kell gondoskodnia arról is, hogy pártszervezetünk háza tiszta, csinos, díszes legyen, hogy vonzza, és ne elriasztza a tömegeket. Kívül, belül ott legyenek a legfrissebb plakátjaink, időszerű jelszavaink, hogy mindenkibe belekalapálják politikánkat.” (PIL I./274 f. 21. á. 2. ő. e. Orbán László: A Magyar Kommunista Párt propagandamunkája, 1948. 3. 13.)

a szocialista termeléshez, a párthoz kapcsolódó ábrázolások tömkelege. A helyi kezdeményezéseket cenzúrázták, a látványképek megszületése felett az anyagfelelős és a dekorációfelelős bábáskodott. Ahogy az irodalom vagy bármely más művészeti ág esetében, itt sem volt megengedett az önmagában való díszítettség, a l'art pour l'art hozzáállás.⁵⁶

A propagandaanyagok kiadásánál megszabták, miből megnyit és milyen formában kell nyomtatni, hogyan kell terjeszteni, miként szükséges felhasználni, és persze minden folyamatot ellenőriztek. Központilag előírták például, melyik vezetőnek hol, milyen méretben, milyen alkalomból, milyen kontextusban lehetnek elhelyezve az arcképei, persze a sorrend sem volt mellékes.⁵⁷ Arról nem is beszélve, hogy a politikai széljárás fordulatai után bizonyos személyek lekerültek, bizonyosak pedig felkerültek a falakra. Hogy a dekoráció milyen gyorsan reagált ezekre a változásokra, azt nehéz lenne megmondani. A propaganda-intézkedések lassú és nehézkes foganatosításából – illetve a decemberi faliújságokon talált május 1-jei versenyfelajánlásokról szóló jelentésekből is – sejthető, hogy, főleg vidéken, nem lehettek mindig naprakészek a díszítések. Az aprólékos irányszabások valószínűleg nem épültek be az alapszervezeti gyakorlatba, de a nagy személycserékre biztosan reagáltak. Többek között a pártvezetés emiatt is számtalanszor elégedetlenkedett, a revizorok néhol csak ízléstelenséget, de sok helyen komoly politikai hibákat is találtak.

A központi díszítőelemek kreálása a korszak vállalkozó kedvű képzőművészeire várt. A fiatal festőknek jó kereseti lehetőséget nyújtott a különböző dekorációs vásznak elkészítése. A vadhajtások ezt a területet sem kímélték. A Dekorációs Nemzeti

⁵⁶ „Az egyik faliújság-kiállításon például bemutattak neonfényvel megvilágított faliújságot, sőt olyat is, amelyiken eleven békegalamb volt. Az ilyesmi elveszi a faliújság igazi jellegét, megfélekedzik a faliújság eredeti hivatásáról. És még valamit elárul: azt, hogy ott a faliújság rendszertelen, kampányszerű, kirakateredményekre törekszik csak.” (FEHER Klára: *A faliújság az agitáció fontos fegyvere*. Budapest, MDP, Athenaeum Nyomda, 1952. 11.)

⁵⁷ A teljes képsorozatok a korabeli filmekből jól ismertek: a főhelyen Lenin és Sztálin arcképe, kevésbé kiemelve, kicsivel lejjebb, általában középen pedig „legjobb magyar tanítványuk”, Rákosi Mátyás portréja. Lásd 4. melléklet.

Vállalat egykori dolgozójának visszaemlékezése szerint a művészek között is bevezették az ötperces mozgalmat, ami annyit tett, hogy mindenkitől elvárták, öt perccel hamarabb érjen be a munkahelyére és ragadjon ecsetet, ceruzát. Bekerült az újító tervek közé a portréfestészet normázása is: legyen külön kabátfestő, fejfestő, bajuszfestő, ki mihez ért jobban. Emellett az éberség jegyében az etalon Rákosi-portrét, amelyről a többit másolták, minden este be kellett zárni a páncélszekrénybe.⁵⁸

A dekoráláson túl a népmvelőket úgynevezett szemléltető eszközökkel is ellátták. A szocialista látványagitációban kiemelt szerepe volt a faliújságnak: visszatükrözte az államszocialista rendszer logikáját. A faliújságot kollektíven szerkesztette a szerkesztőbizottság, ellenőrizte a helyi pártszervezet faliújság-felelőse, a szerzőket kiképezték a faliújság-író tanfolyamokon, az eredményeket és sikereket pedig a faliújság-kiállítások és versenyek demonstrálták.⁵⁹ Emellett központilag is készültek faliújságok, valamint „vegyes” kiadványok is napvilágot láttak. Ezek előre gyártott cikkeket, képeket tartalmaztak, de adtak teret a helyi szerkesztőknek is. A felületet a lokális és az országos történések kapcsolódási pontjaként szerették volna működtetni, emellett – biztosítva a verseny nyilvánosságát – tipikus helye és fóruma volt a versenykihívásoknak és a versenykihívási válaszoknak is.⁶⁰ A népmvelőknek erősíteniük kellett a faliújság tömegkapcsolatait, az eredményt a beérkezett levelek mennyisége mutatta. A leghűségesebb levelezők azonban ők maguk

⁵⁸ BOTOS János–GYARMATI György–KOROM Mihály–ZINNER Tibor: *Magyar hétköznapiok: Rákosi Mátyás két emigrációja között 1945–1956*. Minerva, Budapest, 1988. 306–308.

⁵⁹ „A faliújság a legdemokratikusabb sajtó: mindenki írhat bele, mindenki olvashatja (még csak fizetni sem kell érte) és egy aránylag kis közhöz szól (üzem, háztömb, falu), amelynek életével, problémáival sokkal konkrétabban, közvetlenebbül foglalkozhat, mint bármelyik napilap.” (PIL I./274 f. 21. a. 2. o. e. Orbán László: A Magyar Kommunista Párt propagandamunkája. 1948. 3.)

⁶⁰ Békeharc, Világszemle, Asszonyoknak, Sport, Újítás, Krokodil és Tüske – íme, az állandó rovatok közül néhány. Érdemes megemlíteni még az Órjárat (máshol „Láttunk”) rovatot is. Az ide írónak nem kellett egyebet tennie, mint végigsétálnia bizonyos időpontban az adott üzemben, szövetkezetben és felfedezni a hiányosságokat, leleplezni a mulasztókat, aztán – természetesen név szerint – közzétenni a tapasztalatokat.

és a szakszervezeti bizalmiak voltak. Tehát a népnevelők kvázi saját maguknak írogattak, a lakosságot nem igazán hatotta át a „levelezési láz”.⁶¹

A Kalinyin által „tömegművészeti alkotásoknak” nevezett propagandaplakátokat a helyben elkészített faliújsággal szemben többnyire központi, de legalábbis megyei szinten gyártották és ennek megfelelő körben terjesztették. Számos egyéb, szerényebb kivitelezésű formája is létezett a szemléltető agitációnak. A fali tábla típusai a sztahanovisták arcképcsarnoka, a dicsőségtábla és a szégyen- vagy pellengértábla. A harci röplap és a villámröplap a faliújság két megjelenése között terjesztve, pár soros szöveggel látott napvilágot. A kettő közötti különbség abban állt, hogy amíg a harci röplapot szétküldték, addig a villámot adott helyen kifüggesztették. Például szívesen tették ki a kulákok kapujára.⁶² A legegyszerűbb megjelenítési forma a jelszó volt, amely „harcra, munkára lelkesített”. Ezt udvaron, bejáratnál, cséplőgépnél, begyűjtési helyen, főbb útvonalakon helyezték el.⁶³

Az eddigieknél összetettebb és valamivel nagyobb szabású megoldást jelentett a kiállítás, amely egy-egy üzem vagy termelőszövetkezet addig elért eredményeit prezentálta. Ennek további típusaiként a vándorkiállítás és a selejtkiállítás említhető meg. A mezőgazdasági munkálatok miatt a téli hónapokra időzített attrakciókat első sorban a politikailag elmaradottnak, reakciónak minősített területekre küldték.⁶⁴ A selejtkiállításokat ezzel szemben az üzemekben rendezték meg, minden se-

⁶¹ FEHÉR Klára: i. m. 5.

⁶² „1949. április 1-jén hajnalban egy házilag elkészített, kezdetleges plakátot ragasztottak szüleim lakására. Ragasztóként búzalisztból készült csiriz szolgált. A 30x60 centiméteres plakát kivitelezőinek, kiragasztóinak neve ismert. Iskolázatlan külalakkal, ceruzával írták a plakátokra: »Ez egy kizsákmányoló kulák háza.« A plakát bántatlanságát, fennhagyását Benya Ferenc, a Kéci nevű sorházban lakó kovács ellenőrizte.” (VIRÁGH Ferenc: *Kulák-puhító a magyar Gulagban: a magyar kisgazda társadalom likvidálásának történetéhez*. FKGP Orsz. Elnökség Tudpol. Int., Budapest, 1993. 29.)

⁶³ *A szemléltető agitáció a politikai felvilágosító munka fontos eszköze*. Budapest, MDP, Athenaeum Nyomda, 1951. 6–7.

⁶⁴ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 4. ó. e. Javaslat vidéki vándorkiállítás rendezésére a magyar munkásmozgalom történetéről. 1950. szeptember 30.

lejtadarabra ráírták a termelési értékét és hogy mennyi ruhát, élelmet stb. lehetett volna venni az adott összegből, de persze a károkozó nevét sem hagyták homályban. A szövetkezeti boltok kirakatában például „ideiglenes kiállítást” rendeztek az árurejtegetővé kikiáltott kulákok lefoglalt ingóságaiból, a talált ruhából, cipőből, élelmiszerből.⁶⁵ A repertoárt színesítette továbbá a kirakat-újság, az újságkivágásokból összeállított, hordozható album, valamint az élenjárók méltatására, a lemaradók megrovására kiküldött agitációs levelezőlap is.

A szemléltetés tucatszámú eszközt sorra véve joggal merülhet fel a kérdés: az agitációs gárdák egyáltalán igénybe vették-e a rendelkezésre álló kellékeknek ha nem is mindegyikét, de legalább felét, harmadát? Valószínűleg nem, hiszen – mint arra fentebb rámutattam – a pártszervek állandóan emberhiánnyal, agitátor-hiánnyal küzdöttek. Ennek ellenére a propagandaosztály nyomdái megállíthatatlanul ontották a szemléltető anyagokat, illetve az előírt módszerek megvalósítását aprólékosan taglaló és népszerűsítő brosúrákat.

Népművelők a terepen

Üzemi népművelők

A népművelők működési helyük szerinti csoportosításában először az üzemi csoportokról érdemes szólni, ezek alakultak meg leg hamarabb. Az üzemi propaganda élén a központi osztály üzemi agitációs alosztálya állt. Már 1948 őszén hozzáláttak a szervezéshez, akkor azonban nem tudták megalakítani a helyi szervezeteket, hiszen az ipari jellegű megyék javarésztében még a megyei osztályok sem álltak fel. A munka először a népköztár-

⁶⁵ Varga Domokos, a Falurádió egykori munkatársa így számolt be a vele készített interjúból arról, hogyan látta ő mindezt: „Itt vagy ott a faluban, a kirakatba ki volt téve egy pár kilo cukor, néhány darab szappan... Olyan származás, vérszegény gyűjtemény volt, még mint kirakat is. És az volt az impresszióm, hogy nem egy dolgot ők tettek oda, hogy legalább annyiival több legyen.” (SIPOS András-ZÁVADA Pál: *Statárium: Dokumentumszociográfia a „gyűjtőgyűjtő kulákok” pereiről*. Vita, Budapest, 1989. 15.

saság gazdasága szempontjából jelentős, úgynevezett súlyponti gyárakban indult be.⁶⁶

A szocialista üzemekben a munkaadó és a munkavállaló közötti viszonynak az állam és az állampolgár közötti viszony felelt meg. Ez lehetővé tette, hogy a munkaadó államhatalmi, hatósági eszközöket is bevetessen a munkavállalóval szemben.⁶⁷ Az új helyzetben a népnevelőkre nemcsak a párt módszereinek népszerűsítése, az eredmények felnagyítása és a nehézségek kozmetikázása hárult, hanem a munkások esetleges ellenállását is meg kellett törniük, sőt aktivitásra kellett bírniuk őket.⁶⁸

A hálózat kiépítése során figyelembe kellett venni, hogy a népnevelőkből minden műhely, brigád minden műszakába jusson legalább egy. Kik kerültek az üzemi gárdába? Természetesen a sztahanovisták, a párthoz hű, politikailag legfelvilágosultabb, legöntudatosabb dolgozók, és megfelelő számban nőket, ifjakat, műszaki értelmiségieket is be kellett vonni. Praktikus okokból azokat a szakembereket, akik nem voltak helyhez kötve – így a villanyszerelőket, a csőszerelőket –, szívesen „kikádereztek” agitációs munkára, ők hozták a gyárakból a hangulatjelentéseket.⁶⁹

Az üzemi népnevelésben a legtöbb gondot a vidékről bejáró munkások okozták, hiszen ők a „reakciós” falvakból érkeztek a már politikailag „helyes útra térített” gyárakba, és magukkal hozták a rémhíreket is. Ezek a bejáró vagy szállón lakó munkások a gyár összlétszámának gyakran 40–50, de egyes helyeken akár 70–80%-át is kitették. A kétlakiak közül sokan földdel is rendelkeztek, amelyet a párt persze a tsz-ben látott volna szívesen, s ennek többször hangot is adott. Erre alkalom adódott az

⁶⁶ Az 1949-es választások után üzemi-városi alosztályként jött létre, mert kezdetben a városok területi szervei is idetartoztak.

⁶⁷ BELÉNYI Gyula: i. m. 146.

⁶⁸ Valójában a munkások kezében igen kevés „fegyver” maradt, szinte semmi. A munkaerő-gazdálkodást, a bérrendezést központosították, az önkényes kilépőket büntették, kötelezően bevezették a munkakönyvet. Ami pedig az érdekképviseletet illeti, a szakszervezetek a munkavállalók helyett a munkaadók védelmében álltak csatasorba.

⁶⁹ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 5. ó. e. Jegyzőkönyv, felvétel az MDP Országos Agitációs Osztály által megtartott június 22-i országos megyei propagandista értekezleten. 41.

üzemben, illetve az odafelé tartó úton folytatott gyalog-, kerékpár-, autó- és vonatagitáció során.

A munkásszállásokon folyó agitáció szervezetenként is elkülönült a munkahelyitől. A szállásagitátorok munkáját a szállásagitáció-felelős irányította, és összehangolta azt a különféle szervezetek politikai és kulturális rendezvényeivel. A szállásagitációról a házigazdák és a szállásfelelősök kötelesek voltak beszámolni. Három fő helyszínen tevékenykedtek: a kultúrotthonokban, a klubszobákban, valamint a szállásosztályokban. Kultúrműsorokat, ismeretterjesztő előadásokat tartottak, sportversenyeket rendeztek, csasztruskákkal köszöntötték a jól dolgozó brigádokat, illetve lelkesítették az lemaradókat.⁷⁰ Nem egy beszámoló szerint a népművelők azokba a falvakba is leutaztak, ahonnan sokan jártak be, mert úgy vélték, a családokkal, legfőképpen az asszonyokkal is kell beszélni, hiszen ők azok, akik a faluban terjedő rémhíreket hallják.⁷¹

Az agitáció a munkahelyeken a központi elvek szerint zajlott, ebbe némi változatosságot az egyes iparágak sajátosságai vittek.⁷² A munkavégzés módja, beosztása, helye, valamint a munkások összetétele szerint más eszközökkel kellett a népművelést megszervezni egy bányászaknában, mint egy textilüzem női munkásai között. Az egyik legjelentősebb építkezésen, Sztálinvárosban például abban látták a fő nehézséget, hogy az emberek heterogén tömeget alkottak, s az ország különböző szegleteiből érkezve más mentalitást, más hagyományokat hoz-

⁷⁰ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 166. ő. e. Szállásagitáció. 1952. december 8. 1–4.

⁷¹ „Nem elég az, hogy a dolgozókat felvilágosítsuk, ha ugyanakkor elhanyagoljuk a családtagjaikat, mert előfordul az, hogy egy-egy dolgozó a családi befolyásolás következtében este még jól látott egy politikai kérdést, de másnap reggel már az ellenség hangját viszi be a munkahelyére, amellyel otthoni környezetben találkozott.” (MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 130. ő. e. Jegyzőkönyv, mely felvétel Budapest, 1951. február 9-én MDP IX. kerület 3-as körzetében megtartott minta népművelő értekezletről. 2.)

⁷² Az üzemi agitációnak gyakran olyan fizikai tényezők is útjában álltak, mint a gépek zaja, emiatt ilyen helyeken egyéni meggyőzést nem igazán lehetett folytatni.

tak magukkal, emellett jelentős hányaduk sosem végzett ipari munkát.⁷³

A dokumentumok szerint a bányászokkal különösen sok gond adódott. Többségük szintén vidéki volt, nagy arányban vallásos, ráadásul még földtulajdonnal is bírt, amitől nem szívesen vált meg. Politikailag elmaradottabbaknak számítottak az MDP szemében, elterjedt róluk, hogy a marxizmus-leninizmus egyszerűen nem érdekli őket, általános műveltségi szintjük pedig olyan alacsony, hogy arra építeni nem lehet. Nevelésüket nehezítette továbbá az is, hogy nehéz fizikai munkát végeztek, ezért könnyített oktatást kellett számukra kidolgozni.⁷⁴

A népnevelők főbb feladatai a következők voltak: megszilárdítani a munkafegyelmet, buzdítani a munkaversenyre, a selejt- és önköltségcsökkentésre, elősegíteni a jó munkamódszerek átadását, javítani a műszaki vezetőkkel való viszonyt, segíteni az új munkások beilleszkedését.⁷⁵ Emellett a különféle iparágakban sokszor a hagyományos, bevett munkamódszereket is ki kellett küszöbölni. Így például a bányákban a vájár, aki a szokás szerint maga választotta ki a mellette dolgozó szakembereket, akadályozhatta a népnevelő munkát, mert ha politikailag képzett személy volt, párttagokat választott maga mellé, s ezzel elvonta a kádereket onnan, ahol egyébként is drasztikusan alacsony volt az arányuk.⁷⁶

Az üzemi munkásokat területi agitációra is befogták, melynek legjellemzőbb formája a már említett házi agitáció volt. Ez

⁷³ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 32. ó. e. Hozzászólás Jenei Jenőnek az Agit. Prop. Titkári tanfolyamon elhangzott, Munkaverseny agitációja című előadásához. 2.

⁷⁴ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 171. ó. e. Javaslat a bányászatban dolgozó kétlakiak közti agitációra. 1–2.

⁷⁵ A munkafegyelem megerősítése végett a népnevelők rámutattak, milyen előnyei lesznek annak, ha valaki egyetlen munkanapot sem mulaszt: teljesítményjutalom, hűségjutalom, munkaruha, lábbeli, a családnak iskoláztatás, jobb munkakörülmények. Aki hiányzik, bumlizik, vagy éppen álbetegségekkel keresi fel az üzemorvost, az mindezt elveszti. (MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 171. ó. e. Javaslat a munkafegyelemmel kapcsolatos agitációra.)

⁷⁶ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 5. ó. e. Jegyzőkönyv, felvétel 1950. február 3-án az Országos Agitációs Osztályon megtartott népnevelő értekezleten. 12.

lényegében azt is jelentette, hogy az üzemi csoportok patronálták a falusi, esetenként a városi helyi népnevelőket. Az üzemi pártszervek a lakóhelyüktől függetlenül, alkalmanként küldték ki aktivistáikat egy-egy területi pártszervhez, amelyek csak egy-egy napon osztották be agitációs munkára őket. Ezt a módszert idővel már nem tartották megfelelőnek, mert esetleges és szervezetlen volt. Egy 1950. szeptember 21-i párthatározat alapján úgy módosították a patronálási rendszert, hogy az üzemi népnevelőket területi agitációra csoportosították át. Ettől fogva a kiküldeni kívánt kádereket lakóhely szerint kellett beosztani. Emellett az üzemi pártbizottságnak azt a gyakran felmerülő problémát is meg kellett oldania, hogy az átadott népnevelőkre az üzemben csak munkaidő alatt végezhető népnevelő munkát bizzanak, így a munkaidő után a területen dolgozhassanak, és legyen idejük erre alaposan felkészülni is.⁷⁷

Falusi népnevelők

Az „új falu” életében a népnevelő lett volna az új szereplő, ám – ahogy arra fentebb utaltam – 1948 nyarán még nem állt a párt rendelkezésére elég kiképzett káder. Így kézenfekvő megoldásnak mutatkozott – az üzemekhez hasonlóan – néhány olyan foglalkozást űző személy bevonása, akinek munkájából fakadóan eleve sok kapcsolata volt a tömegekkel, esetleg némi tekintélyt is szerzett, és persze valamilyen módon a párt mellé lehetett állítani őt. Legfőképpen a tanítókat, jegyzőket célozták meg, de potenciális népnevelőt láttak a kisbíróban, kézbesítőben, mezőrendőrben, sőt még a bábaasszonyban is.⁷⁸

A közös gazdálkodásra való áttéréssel az agitáció szervezésén is változtatni kellett. A falusi pártszervezetek innentől azokat a dolgozókat ölelték fel, akik sem a gépállomáshoz, sem a tsz-hez, sem pedig az állami gazdasághoz nem tartoztak. Őket – akárcsak a városokban, nagyobb községekben is – területi ala-

⁷⁷ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 131. ö. e. Javaslatok a területi agitáció újjászervezéséhez. 1–8.

⁷⁸ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 5. ö. e. Jegyzőkönyv az 1948. augusztus 12-én tartott megyei propagandisták értekezletéről.

pon, utcák, házcsoporthoz szerint osztották be. A fő hangsúlyt a szocialista szektorban folytatott agitációra helyezték, abból kiindulva, hogy az a terület ügyis bővülni fog, és a lakosság egyre nagyobb hányadát foglalja magában. Itt belső agitációt is kellett folytatni, ezt azonban sokszor elhanyagolták, feleslegesnek tartották.⁷⁹ Úgy vélték, hogy azt, aki egyszer már belépett, nincs miről meggyőzni. A párt viszont mindenhol befurakodott ellenségeket látott, akik reakciós hírekkel és kommunistaelles szólammakkal hintették tele a kollektív üzemeket. Emellett a szimpatizánsokról is úgy vélekedtek, hogy a párt által meghatározott módon állandóan tájékoztatni kell őket az éppen aktuális feladatokról, és biztosítani lojalitásukat.⁸⁰

Az agitáció csúcshszervének a gépállomásokot nevezték ki. A „szocialista szektor falura tolt bázisain” működő, javarész traktoristákból álló népnevelőcsoporthoz a megyei propagandistáktól kapták a politikai és szervezeti utasításokat. A gépállomások népnevelő-állománya 1951 tavaszán 5147 főt számlált. A csoport az összes dolgozó 15,55%-át tette ki. Tehát átlagban hat dolgozó jutott egy agitátorra, a kommunista párt ezt nem találta kielégítőnek.⁸¹

A falun lévő pártshzervek irányítása nem volt egységes, csak a kampányok idején hangolták össze munkájukat. A tömegshzervezetek munkatársai 1950 januárjáig külön jártak agitálni, ez pedig csak növelte az erőkh szétforgácsolódását.⁸² A népnevelőknek mindenhol jelen kellett lenniük, ahol a dolgozó paraszthoz megfordultak: télen a lakóterületen összpontosultak, tavasztól-őszig, dologidőben pedig a földeken, mezőkön, de boltban,

⁷⁹ A kulákhok elleni agitációról bővebben: HUHÁK Heléna: „Ne higgy a kulákhoknak!” Nagygazdaellenes propaganda a Rákosi-korszakban. *Kommentár*, 2013/4. 74–89.

⁸⁰ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 35. ő. e. Javaslat a falusi agitáció megjavítására. 1950. január 9. 1–2.

⁸¹ MNL OL M-KS MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 185. ő. e. Jelentés a gépállomások agitációs és oktatási munkájáról, 1951. május 2. 2.

⁸² Ennek következtében például Fegyverneken egy dolgozó paraszthoz hétén öt népnevelő látogatott meg más-más shzervtől, 20–25 paraszthoz pedig egy sem. Többek között emiatt olvasztották be a tömegshzervezetek legjobb aktivistáit az alapszervi csoportokba. (MNL OL M-KS 276. f. 53. cs. 67. ő. e. Jelentés a falusi népnevelő munkáról. 1951. január 17. 3.)

tanácsházán, malomban, futballpályán, piacon, begyűjtőhelyeken is irányították a hangulatot. Még a falunál is elszigeteltebb terepnek számított a tanyavilág, amely a kommunista párt osztályharcos víziójában a kulákok befolyásolta elemek bűvőhelyeként jelent meg. Mivel a cél az volt, hogy minden és mindenki a pártállam által kijelölt keretek között éljen és dolgozzon, ezért ezt a kívülállóságot is mihamarabb fel kellett számolni, ennek meggyorsítására tanyai agitációs gócpontokat hoztak létre.⁸³ Jól látszik az iratokból, hogy a nagyobb szervezési és háttérmunkákat a téli hónapokra hagyták. Ekkor igyekeztek pótolni a hiányzó kádereket, a meglévőket pedig fejleszteni, pártiskolára küldeni. Amikor az apparátust nem tudták javítani a titkárok irányításával, akkor bevonták a falujárókat és a vándornépművelőket.⁸⁴

A falvakban a népművelők a termeléssel kapcsolatos feladatok, a tsz-esítés, a begyűjtés mellett propagáltak, illetve a reakciós elemek leleplezésében is élen kellett járniuk. A kulákellenes intézkedések nagy nyitányát Rákosi 1948. augusztus 20-i, kecskeméti beszéde jelentette. A „zsiros gazdákat” kipelengérező és megszégyenítő ábrázolások célközönsége a falvak lakossága volt, az egyéni gazdálkodóktól a tsz-tagokon át őket kellett a népművelőknek meggyőzniük arról, hogy ha nem sikerült a beszolgáltatás, ha rossz volt a termés, vagy ha nem volt elég kenyér, az mind a kulákok kártevésével függött össze. Emellett meg kellett törni a velük cimboráló papok és egyháziak tekintélyét is. Úgy vélték, az egyházi iskolák államosítása után a reakció a kultúra területén dolgozott tovább, ezért ezt is meg kellett tisztítani az ellenségtől. A propaganda eszköztárába sok minden befért, bevett módszer volt az agitációs alkalmak egyházi szertartásokra történő rászervezése.⁸⁵

⁸³ OSZK PK: 1951, Párt, politika, propaganda, 726. doboz. *Hajdú-Biharmegyei Népművelő*, 1951. október. 23–24.

⁸⁴ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 1. ó. e. A falusi propaganda felvilágosító munka feladatai a téli hónapokban. 1948. december 14. 4.

⁸⁵ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 25. ó. e. Szempontok az agitációs alosztály munkatervéhez 1948. július 1-től szeptember 30-ig. – Gyarmati György szerint ebben Rákosi melléfogott, mert az egyházat a politikai pártok egyikének tekintette. Nem vette figyelembe az egyházak sokkal masszívabb, tradicionálisabb

Legalább utalásszerűen meg kell még említeni a népnevelőkhöz hasonlóan működő falujárókat is. A mozgalomhoz csatlakozó ipari munkások az egyetlen szabad vasárnapjukat feláldozva utaztak le a falvakba az ottani pártszervek megsegítésére. A szervezeti kereteket 1946 nyarán építették ki. Az üzemekből kiinduló falujárást a budapesti, valamint a megyei falujáró bizottságok irányították. A cél a párt politikájának még hatékonyabb kiterjesztése a falura, a munkás-paraszt szövetség erősítése, a gyenge pártszervek megszilárdítása volt. Ahol nem működött népnevelőcsoport, ott annak megalakításában, munkába állításában segédkeztek, igyekeztek kinevelni a helyi kádereket stb.

Minden iránymutatás ellenére nem volt teljesen tisztázott, hogy a párhuzamosan tevékenykedő népnevelők és falujárók hatásköre hol válik szét, és egyiké-másiké mely feladatokra terjed ki.⁸⁶ A helybéli népnevelők ezt praktikusán úgy oldották meg, hogy amikor megérkeztek a falujárók, ők meghúzódtak a háttérben, majd szépen, lassan „kisomfordáltak a szobából”, és hagyták kibontakozni ideiglenesen melléjük rendelt kollégáikat.⁸⁷ Természetesen, ahogy a népnevelők közé sem mindig csak a válogatott élenjárók kerültek be, úgy minden egyes falujáróban sem tisztelhetjük feltétlenül a versenytábla legmagasabb fokán álló sztahanovistát, több helyen a csoportba keveredett kocsmázók okoztak botrányokat.⁸⁸

beágyazottságát és évezredes intézményesedésének ellenálló erejét. (GYARMATI György: *A Rákosi-korszak. Rendszerváltó fordulatok évtizede Magyarországon, 1945–1956*. Rubicon, Budapest, 2011. 129.)

⁸⁶ MNL OL M-KS 276. f. 89. cs. 182. ó. e. Levél az Agitációs és Propaganda Osztály munkatársától az MDP Pest megyei bizottságának. 1.

⁸⁷ OSZK PK: Agitációs anyag („Népnevelő”) 1950. 696. doboz. *A falusi népnevelő melléklete falujárók részére*, 1950. július 15. 2–3. – A rossz szervezés sokszor még a lelkes falujáróknak is kedvét szegte. Megesett, hogy a megyei bizottságok több óras késéssel küldték az autókat, így már nem tudtak érdemi munkát végezni. Diósgyőrben például nem a lemenetel, hanem a hazajutás volt problémás. A megyei bizottság hétköznapi este minden faluba kiküldött egy falujárót, de az csak reggel 3–4 óra körül került haza, és már indulhatott is a munkába. (MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 40. ó. e. Jelentés a Miskolci és Győri falujáró aktíváról. 1948. szeptember 22. 1–2.)

⁸⁸ 1949. április elején például Vál községben nagy port kavart és halálos áldozattal zárult a vasárnapi falujárás. (MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 40. ó. e.

Következtetések

Eddigi kutatásom arra enged következtetni, hogy az MDP által létrehozott népnevelő-hálózat működtetése nagy nehézségekbe ütközött. Minél távolabb esett a fővárostól, a megyei és járási központtól az adott település vagy vidéki üzem, annál kevésbé tudták foganatosítani a határozatokat. Hogy milyen rendszerességgel és intenzitással folyt a népnevelés, az nagyban függött az alapszervi apparátus hozzáállásától. Ha a helyi szervek vezetői, vagy esetleg a csoport felelőse hitt az agitáció fontosságában, akkor a népnevelőknek is produkálniuk kellett. Ha viszont a felsőbb szinteken sem helyeztek elég súlyt e pártfeladatra, a központi osztálynak nem volt elég kapacitása, hogy minden egyes településen felkutassa a hanyag népnevelőket, elbeszélgesse velük. Így történhetett, hogy az ország egyik szegletében viszonylag szervezeten folyt a munka, míg a másikon csak annak nyomairól, vagy szinte semmilyen érdemi tevékenységről nem tudtak beszámolni a kiküldött ellenőrök.

A sikertelenséghez hozzájárult egyrészt az, hogy a propagandahálózat túlméretezett, túlszervezett és bürokratikus volt, s a központban a feladatokat nem életszerűen dolgozták ki, különösen falusi viszonylatban nem. A kampányok során a nem megfelelő káderekkel feltöltött csoportok nem tudtak megszilárdulni és tartós eredményt elérni sem. Még 1951-ben is előfordult, hogy több alapszervezetben szinte a nulláról kellett újrakezdeni az építkezést. Az elvárások a népnevelőkkel szemben irreálisak voltak. Olyan élenjáró munkásoknak kellett lenniük, akik képzéseken, értekezleteken vesznek részt, olvasnak, a hírekben napi szinten tájékozottak, és mindig készen állnak az agitációra.

Másrészt a népnevelés fontosságát a vezető pártszervezeteknek még megyei szinten sem mindig sikerült tudatosítaniuk. Az alapszervek igyekeztek szabadulni e feladatoktól: a jelentéseket meghamisították, az előadásokat nem tartották meg, a propagandaanyagot nem osztották ki, az ország pedig telis-tele

Jelentés a vasárnapi falujárás során Váiban történt eseményről. 1949. április 19. és MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 40. ó. e. Jelentés. 1949. április 22.)

volt olyan népnevelőkkel, akik nem is tudták magukról, hogy ők tulajdonképpen népnevelők lennének. A pártbizottságok a könnyebb végénél ragadták meg a munkát, beérték azzal, hogy mindenféle magyarázat és kommentár nélkül felolvasták a határozatokat, cikkeket, visszamondták a rádióban hallottakat. Mindez arra utal, hogy a pártszervek java az agitációt kötelező, de felesleges feladatként kezelte, és igyekezett minél hamarabb túlesni rajta. Mivel nem látták értelmét, nem is törekedtek a kifogástalan kivitelezésre, vagy ha mégis, akkor ebben többnyire a lehetséges szankciók elkerülése motiválta őket.⁸⁹

A folyamatos ellenőrzés, visszacsatolás dacára a rendszer hibáit nem javították ki, hanem, mint más területeken is, a kudarcokat propagandaszólamokkal, az ellenség aknamunkájával magyarázták. Ha elmaradt egy várt eredmény, arra a válasz az igazgatás, a képzés, a csoportok, a felelősségi körök átszervezése vagy újabbak létrehozása volt, ezáltal pedig csak tovább burjándzott az egyébként is átláthatatlan és felesleges, a munkát lassító szintekkel és állomásokkal terhelt rendszer. Ugyanakkor, ha sikert könyvelhettek el a pártszervezetek, az nagy valószínűséggel nem a propaganda hatékonyságának volt köszönhető.

Az elhibázott intézkedéseket a legjobb szónokok, a legnagyobb meggyőzőerővel bíró agitátorok sem tudták ellensúlyozni. Emiatt – mint említettem – többnyire nem örvendtek nagy népszerűségnek a lakosság körében; megjelenésük egy újabb begyűjtési rendelet, normaemelés baljós előjelének számított. Mindezek összességükben járultak hozzá ahhoz, hogy az MDP által vázolt propagandahálózat – sok népnevelőcsoporttal egyetemben – csak papíron valósult meg.

⁸⁹ A helyi vezetés nemtörődömségét azzal példázta Horváth Márton, hogy egyes megyék a járásokhoz egy az egyben a központi határozatokat küldték ki, annyi változtatással, hogy kicserélték a Központi Vezetőség aláírását a megyei pártbizottságéra. (HORVÁTH Márton: *A párt felvilágosító munkája a tömegek között*. Pártépítés kiskönyvtára, 36. Szikra, Budapest, 1952. 20.)

Mellékletek

1. melléklet.

Jelentési ív vándornépnevelők részére⁹⁰

Vándornépnevelő neve lakás címe

1. község neve, járás, megye

2. MKP taglétszáma

3. március 15-e óta hány parasztember lépett a pártba?
ebből mennyi a régi kisbirtokos?

4. pártmunkások száma
megfelelően vannak-e kiválogatva a pártmunkások?

5. hány szocdem taggal nőtt az egyesülés óta a pártszervezet? hány szocdemet választottak a vezetőségbe?

6. milyen a lakosság hangulata?

7. hogyan fogadták az egyesülést a községben a parasztok? ...

8. Milyen időközönként tartanak pártnapot?
mennyi a hallgatók száma?

9. Hogyan végzik a népnevelők munkájukat a községben és mennyire vonják be a népnevelőmunkába a bizalmiakat?

10. Egyéb megjegyzések
(túloldalra is folytatható a jelentés)

⁹⁰ PIL I./274 f. 21. á. 47. ő. e. Javaslat vándornépnevelők kiküldésére Abaúj, Fejér, Somogy és Sopron vármegyékbe. Mellette a népnevelők jelentései, összefoglalók az akció eredményéről. A szöveget betűhíven közöljük.

2. melléklet.

Formanyomtatvány, a népnevelőcsoportok vezetőjének havi jelentési lapja.⁹¹

Alapszervezet neve:

Taglétszáma:

Csoportvezető neve:

Népnevelők száma:

Mennyi a nő?

Hol fejtenek ki tevékenységet?
(utca, piac, háziagitáció stb.)

Kapják-e rendszeresen a budapesti és a megyei
Népnevelő füzeteket?

Hány népnevelő olvassa rendszeresen
a párt napi és hetilapját?

Megtartják-e a heti rendszeres népnevelő értekezletet?
.....

A csoport mely tagjai érték el jó eredményeket
(milyen módszerrel, kisgyűlés, egyéni agitáció stb.)?

Mely politikai és gazdasági kérdések érdekelték leginkább a
tömegeket?

A népnevelés során milyen suttozó propagandát észleltek?

Milyen kirívó hibák fordultak elő a népnevelés során,
hogyan hozták azt helyre az elvtársak?

Megjegyzések, észrevételek, hogyan lehetne a népnevelő
csoport munkáját megjavítani?

⁹¹ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 6. ó. e. Az osztályon készült összesítő jelentések, feljegyzések és értékelések a munka tapasztalatairól.

3. melléklet.

Tervezet a választások előtti népnevelő-kiképzésről⁹²

Mikor?	Hol?	Mit?	Ki?	Kinek?
április 5–10.	Budapest	egész napos tanfolyam	250 pártiskolai és tömegszervezeti iskolai előadó, agitációs felelősök, legjobb üzemi szemináriumi előadók, propagandisták	500 főnek
április 10–15.		agitációs isko- la anyagának feldolgozása	három hónapos iskolák előadói	saját hall- gatóiknak
április 11–16., ápr. 19–24.	járási székhelyeken, bázis községekben, 500 helyen	két agitációs tanfolyam		szemi- náriumi előadók, alapszervi titkárok, vezetőségi tagok részére
április 11–16., ápr. 19–24.	községekben, alapszerveze- tekben	esti tanfolya- mot	szemináriumi elő- adók, alapszervi titkárok, vezetőségi tagok	
április 11–16.		egész napos tanfolyam	a három hónapos iskola 460 hallgató- jából legalább 200	11 ezer főnek
április 19–24.		egész napos tanfolyam	a három hónapos iskola 460 hallgató- jából legalább 200	14 ezer főnek
április 19–24., április 25–30.	községekben	esti tanfolyam	egész napos tanfo- lyamot elvégeztek	

⁹² MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 1. ö. e. Tervezet agitációs iskolák megszervezésére. 1949.

4. melléklet.

Pártkiadványok összesített listája az 1949-es választások kapcsán:⁹³

	Plakát	falu (db)	város (db)
1.	Pártjelvény	100 000	100 000
2.	Front választási embléma	15 000	15 000
3.	Május 1.	25 000	25 000
4.	5 éves terv (kétféle)	70 000	60 000
5.	Békeplakát	15 000	15 000
6.	Női plakát	15 000	15 000
7.	Munkás-plakát	15 000	15 000
8.	Szavazásra mozgósító plakát	35 000	35 000
9.	Csik-plakát (többféle)	175 000	175 000
10.	Képes híradó (5 éves terv, kétféle)	50 000	50 000
11.	Képes híradó (Défosz)	60 000	
12.	Képes híradó (szakszervezet)		40 000
	Összesen	560 000	545 000
13.	Keretfaliújság (hetente cserélhető anyaggal)	20 000	10 000
	Összesen	580 000	555 000

	Brosúrák, röpcédulák stb.	falu (db)	város (db)
1.	KV határozat	50 000	50 000
2.	Rákosi-beszéd	100 000	100 000
3.	Gerő-beszéd	30 000	70 000
4.	Főbb politikai kérdésekről	1 250 000	1 250 000
5.	Szak- és tömegszervezetek rétegiadványai	1 000 000	2 500 000
6.	Megyei és járási, helyi kiadványai	1 000 000	500 000
7.	Défosz-levelek	700 000	
8.	Listavezetők népszerűsítése	400 000	300 000
9.	Választás módjáról	400 000	400 000
10.	Női képes brossura (kétféle)	200 000	100 000
11.	5 éves terv brossura (kétféle)	100 000	80 000
12.	Eredmény brossura (kétféle)	100 000	80 000
	Összesen	6 000 000	5 985 000

⁹³ MNL OL M-KS 276. f. 108. cs. 1. ó. e. Agitációs Osztály választási munkaterve. 1949. április 2.